

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КРИВОРІЗЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Психолого-педагогічний факультет
Кафедра соціальної педагогіки і соціальної роботи

«До захисту допущено»
Завідувач кафедри _____

Реєстраційний № _____
« ____ » _____ 20 ____ р.

**ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ
СТАРШОЇ ШКОЛИ У ПРОЦЕСІ ЗМІШАНОГО НАВЧАННЯ**

студентки групи ЗСП-м-17
ступінь вищої освіти «магістр»
спеціальність 011 Освітні, педагогічні науки
освітньо-професійна програма «Соціально-
педагогічна робота з дітьми та молоддю»
Бабової Наталії Станіславівни

Керівник: кандидат педагогічних наук,
ст. викладач кафедри соціальної педагогіки
і соціальної роботи
Василюк Тамара Григорівна

Оцінка:

Національна шкала _____

Шкала ECTS _____ Кількість балів _____

Голова ЕК _____
(підпис) (прізвище, ініціали)

Члени ЕК _____
(підпис) (прізвище, ініціали)

_____ (підпис) (прізвище, ініціали)

_____ (підпис) (прізвище, ініціали)

_____ (підпис) (прізвище, ініціали)

ЗАПЕВНЕННЯ

Я, _____,
розумію і підтримую політику Криворізького державного педагогічного університету з академічної доброчесності. Запевняю, що ця кваліфікаційна робота виконана самостійно, не містить академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації. Я не надавав(ла) і не одержував(ла) недозволену допомогу під час підготовки цієї роботи. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають покликання на відповідне джерело. Із чинним Положенням про запобігання та виявлення академічного плагіату в роботах здобувачів вищої освіти Криворізького державного педагогічного університету ознайомлений(а). Чітко усвідомлюю, що в разі виявлення у кваліфікаційній роботі порушення академічної доброчесності робота не допускається до захисту або оцінюється незадовільно.

(підпис)

ЗМІСТ

	стор.
ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ СТАРШИХ КЛАСІВ У ПРОЦЕСІ ЗМІШАНОГО НАВЧАННЯ	
1.1. Поняття «соціальна компетентність» у науковій літературі	10
1.2. Наукові підходи до формування соціальної компетентності учнів старших класів.....	15
1.3. Особливості змішаного навчання учнів старшої школи	21
РОЗДІЛ 2. ТЕХНОЛОГІЯ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ СТАРШИХ КЛАСІВ У ПРОЦЕСІ ЗМІШАНОГО НАВЧАННЯ	
2.1. Критерії, показники та рівні сформованості соціальної компетентності учнів старших класів.....	27
2.2. Методика організації експериментальної роботи	35
2.3. Аналіз стану сформованості соціальної компетентності учнів старших класів (на прикладі КЗО «Криворізький обласний ліцей-інтернат для сільської молоді»).....	39
2.4. Розробка та впровадження технології формування соціальної компетентності учнів старших класів у процесі змішаного навчання.....	42
РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ТЕХНОЛОГІЇ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ СТАРШИХ КЛАСІВ У ПРОЦЕСІ ЗМІШАНОГО НАВЧАННЯ	
3.1. Аналіз результатів експериментальної роботи	48
...	
3.2. Методичні рекомендації щодо підвищення рівня сформованості соціальної компетентності учнів старших класів	53
ВИСНОВКИ	58
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	62
ДОДАТКИ	69

ВСТУП

Актуальність дослідження. Молодь була, є і завжди залишатиметься рушійною силою суспільного розвитку. Саме ця частина населення будь-якої держави у світі є визначальною для подальшого розвитку суспільства, удосконалення умов життєдіяльності кожного окремого громадянина та нації в цілому. Саме тому проблема якісної освіти молоді залишається актуальною та такою, що потребує впровадження сучасних освітніх технологій.

Світова пандемія COVID-19 стала ще одним викликом сучасній освіті – продовжувати освітній процес, забезпечуючи при цьому належний рівень викладання. 2020 рік став лакмусовим папірцем для усіх учасників освітнього процесу і виявив як недоліки (відсутність інтернету та необхідного обладнання, низький рівень інформаційно-комунікаційної компетентності), так і переваги (швидка адаптація до нових реалій, масові тренінги з організації цифрового навчального середовища, розширення можливостей для навчання, зокрема впровадження змішаної форми). Швидке реагування відбувалося на усіх рівнях – від державного (прийняття органами влади низки нормативних документів, які регламентують особливості впровадження дистанційної та змішаної форм навчання) до місцевого (прийняття адміністративних рішень директорами закладів освіти відповідно до епідеміологічної ситуації).

Дистанційна освіта стала тим рятівним засобом, який забезпечив неперервність освітнього процесу. Проте, така форма навчання повністю забезпечила потреби закладів вищої освіти, здобувачами яких є вмотивовані, самостійні люди. Процес засвоєння академічних знань перейшов з аудиторної площини в площину онлайн-конференцій та індивідуальних консультацій з викладачами. Збільшився обсяг самостійної роботи, що для вищої школи стало лише плюсом, аде студент сам може обирати час для підготовки та виконання таких завдань.

Для закладів загальної середньої освіти формат дистанційного навчання не забезпечує того рівня і умов для здобуття якісної освіти, яка має бути у

випускників школи. Саме тому змішана форма навчання знайшла своє впровадження у переважній більшості закладів загальної середньої освіти.

Питанню вивчення можливостей змішаного навчання присвячено праці К. Бугайчук, С. Березенської, В. Кухаренко, Н. Рашевської, О. Спіріна, А. Стрюка та інших. Методику впровадження змішаного навчання представлено в роботах М. Кадемії, В. Ланських, В. Лукіна, М. Миклюка, Н. Морзе, В. Свиридюка та інших.

За роки навчання у закладі загальної середньої освіти в учнів формується відповідний рівень готовності до подальшого самостійного життя. Вони набувають життєвих компетенцій, які в подальшому забезпечуватимуть здатність орієнтуватися у мінливому світі, швидко та адекватно реагувати на соціальні запити, і, як результат, успішно самореалізуватися у житті.

Проблему формування ключових та предметних компетентностей школярів вивчали Н. Бібік, С. Гончаренко, Г. Костюк, О. Овчарук, О. Пометун, О. Савченко та інші.

Соціальна компетентність учнів стала предметом дослідження таких учених як: М. Гончарова-Горянська, І. Єрмаков, М. Савченко, Т. Смагіна, В. Цветков та інші.

Незважаючи на достатню увагу науковців до проблеми формування соціальної компетентності здобувача освіти, залишається мало вивченим аспект формування означеної компетентності у процесі змішаного навчання, що є надзвичайно потрібним у наших реаліях. Тому обрана тема кваліфікаційного дослідження **«Формування соціальної компетентності учнів старшої школи у процесі змішаного навчання»** є актуальною.

Мета дослідження: теоретично дослідити та експериментально перевірити технологію формування соціальної компетентності учнів старших класів у процесі змішаного навчання.

Задля досягнення поставленої мети, потребують розв'язання такі **завдання дослідження:**

1. На основі вивчення, аналізу та теоретичного узагальнення психолого-педагогічної літератури конкретизувати стан розробки досліджуваної проблеми у площині педагогічної теорії і практики.

2. Обґрунтувати сутнісне розуміння особливостей змішаного навчання та визначити стан сформованості соціальної компетентності учнів старших класів.

3. Визначити особливості закладу освіти як середовища для формування соціальної компетентності учнів старших класів у процесі змішаного навчання

4. Уточнити критерії та показники для визначення рівнів сформованості соціальної компетентності учнів старших класів у процесі змішаного навчання.

5. Розробити й експериментально апробувати технологію формування соціальної компетентності учнів старших класів у процесі змішаного навчання.

Об'єкт дослідження: процес змішаного навчання учнів старших класів.

Предмет дослідження: технологія формування соціальної компетентності учнів старших класів у процесі змішаного навчання.

Гіпотеза дослідження полягає у припущенні про те, що формування соціальної компетентності учнів старшої школи у процесі змішаного навчання буде ефективним за таких умов:

- систематичний моніторинг класних колективів щодо рівня сформованості окремих показників соціальної компетентності учнів, зокрема мотиваційного, комунікативного, показника соціальної активності та самоконтролю;

- регулярне підвищення професійної компетентності педагогічних працівників закладу освіти. Важливо, щоб педагоги, які безпосередньо працюють із дітьми, мали високий професійний рівень, були сучасними та добре знали особливості та потреби школярів;

- впровадження інноваційних технологій роботи з молоддю. Сучасна педагогічна наука стрімко розвивається на вимогу суспільства. Освітня система, як одна із найбільш прогресивних, має усі можливості навчати дітей з урахуванням сучасних потреб та вимог. Інноваційні інструменти в освіті впроваджуються постійно, адже це цікаво та корисно для учнів;

- забезпечення комплексного підходу до формування соціальної компетентності школярів. Очевидно, що для ефективного здійснення будь-якого виду діяльності треба комплексний підхід.

Методи дослідження. Задля досягнення мети та виконання сформульованих завдань було використано комплекс загальнонаукових і суто педагогічних методів дослідження, а саме:

- *теоретичні* – вивчення й аналіз наукової літератури з проблем компетентнісного підходу в освіті, уточнення поняття соціальної компетентності учнів старших класів, визначення її змісту, обґрунтування технології формування соціальної компетентності учнів старших класів у процесі змішаного навчання;

- *емпіричні* – анкетування, опитування, спостереження, бесіда, тестування задля конкретизації та уточнення критеріїв і показників вияву (за рівнями) сформованості соціальної компетентності учнів старших класів у процесі змішаного навчання; педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний, контрольний етапи) для визначення динаміки формування соціальної компетентності та перевірки ефективності впровадження технології формування означеного явища в процес змішаного навчання учнів старших класів;

- *методи математичного та статистичного оброблення й аналізу результатів експериментальної роботи* – визначення середнього арифметичного, розрахунки динаміки змін у відсотках для підтвердження статистичної значущості змін, що спостерігалися в процесі формування соціальної компетентності учнів старших класів, а також доведення правомірності висунутої гіпотези.

Практичне значення дослідження полягає у тому, що результати дослідної роботи, зокрема програма формування соціальної компетентності школярів, може бути використана у роботі закладів загальної середньої освіти.

Апробація результатів дослідження. Проміжні результати дослідження представлено двома друкованими працями:

1) Бабова Н. С., Василюк Т.Г. Соціальна компетентність учнів старших класів: теоретичний аспект. Сучасні реалії та перспективи соціального виховання особистості в різних соціальних інституціях: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Харків, 25 листопада 2021 р. Харків: ХНПУ імені Г.С. Сковороди, 2021. С. 19 – 21.

2) Бабова Н. С., Василюк Т.Г. Методологічні підходи до формування соціальної компетентності учнів у процесі змішаного навчання. Сучасна освіта в реаліях та перспективах: соціально-педагогічний аспект: збірник наукових і науково-методичних праць / редкол. І.М. Шимко, І.О. Талаш. Вип. 4. Кривий Ріг: КДПУ, 2022. С. 6 – 11.

Експериментальною базою дослідження було обрано КЗО «Криворізький обласний ліцей-інтернат для сільської молоді». У різних видах експериментальної роботи взяли участь 115 учнів старших класів.

Структура й обсяг дослідження. Дослідження складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел (62 найменування) та додатків.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ СТАРШИХ КЛАСІВ У ПРОЦЕСІ ЗМІШАНОГО НАВЧАННЯ

1.1. Поняття «соціальна компетентність» у науковій літературі

Вітчизняна освіта розвивається за чітко окресленим вектором. Європейські освітні стандарти стали тим орієнтиром, який визначив систему реформ, впроваджених в Україні за останні десятиліття. Ще наприкінці ХХ ст. у Рекомендаціях Європейського Парламенту та Ради ЄС були визначені вісім ключових компетентностей, які набуваються протягом життя в освітньому процесі:

- комунікація рідною мовою;
- комунікація іноземною мовою;
- математична та базова науково-технологічна компетенція;
- уміння використовувати цифрові технології;
- соціальна та громадянська компетенція;
- уміння вчитися;
- ініціативність та підприємливість;
- культурна свідомість і самовираження [35].

Тож, такі поняття як «компетентність», «компетентнісний підхід» вже давно увійшли в ужиток педагогів, зокрема і вчителів закладів загальної середньої освіти. З'ясуємо, як дані поняття визначаються зарубіжними та вітчизняними науковцями.

Ім'я Дж. Равена увійшло в наукову літературу як першого дослідника компетентності особистості. У авторському дослідженні «Компетентність у сучасному суспільстві» зроблено спробу дати визначення компетентності. За Дж. Равеном, компетентність – це специфічна здатність, яка необхідна для ефективного виконання конкретної дії у певній предметній галузі й містить

вузько предметні знання, особливого роду предметні навички, способи мислення. Саме він уводить у науковий категорійний апарат поняття «вищі компетентності», під якими сам дослідник розуміє наявність високого рівня самореалізації особистості, організаційні здібності, готовність оцінювати наслідки власних соціальних дій [41].

Компетентність також розуміється як характеристика особистості, що забезпечує її самореалізацію, надає можливість активно та продуктивно взаємодіяти із соціумом; це уміння знаходити потрібну інформацію в невизначеній ситуації, що є вимогою соціальної дійсності, а також здатність задовольняти свої бажання, спираючись на загальноприйняті соціальні та моральні норми [7].

Вагомий внесок у дослідження проблеми формування ключових та предметних компетентностей внесли Н. Бібік, О. Біда, Л. Коваль, О. Овчарук, О. Савченко та інші. Фундаторами наукових розробок компетентнісного підходу у вітчизняній науці є В. Байденко, Н. Бібік, Л. Ващенко, Я. Кодлюк, О. Локшина, В. Луговий, О. Малихін, А. Маркова, С. Ніколаєнко, С. Паламар, О. Пометун, В. Серіков, С. Сисоєва та інші.

Н. Бібік, досліджуючи компетентнісний підхід в освіті з позицій світового досвіду та вітчизняних перспектив, наголошує на необхідності переходу в навчанні «з процесу на результат у діяльнісному вимірі, забезпечення спроможності випускника відповідати новим запитам ринку, мати відповідний потенціал для практичного розв'язання життєвих потреб, пошуку свого «Я» у професії» [23, с. 47].

Погоджуємося і думкою В. Химинця, який поняття «компетентнісний підхід» розуміє як спрямованість освітнього процесу на формування та розвиток ключових (базових, основних) і предметних компетентностей особистості. Саме компетентнісний підхід скеровує освіту на формування цілого набору компетентностей (знань, умінь, навичок, ставлень тощо), котрими мають оволодіти здобувачі освіти під час навчання в школі [53].

Впровадження компетентнісного підходу, як зауважує Ю. Панфілов, має на меті поліпшення взаємодії освітньої системи з ринком праці, оновлення змісту, методології та середовища навчання. А поняття «компетентність» розглядається автором як продукт навчання, що є логічним наслідком саморозвитку особистості, її самоорганізації [38].

Компетентнісний підхід, на переконання Н. Романчук, є відображенням такого змісту освіти, де сама освіта не зводиться лише до здобуття знань, а передбачає оволодіння ціннісним досвідом розв'язання складних життєвих задач, виконання ключових функцій та соціальних ролей [44].

Важливим кроком у впровадженні компетентнісного підходу в освіту стало прийняття Закону України «Про освіту» та цілої низки інших нормативно-правових документів, якими регламентовано засади впровадження компетентнісного підходу в освіту різних рівнів.

У Законі України «Про освіту» (2017 зі змінами) визначено, що компетентність – це динамічна комбінація знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно соціалізуватися, провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність [40].

Статтею 12 цього ж Закону визначено мету повної загальної середньої освіти, а саме: «всебічний розвиток, виховання і соціалізація особистості, яка здатна до життя в суспільстві та цивілізованій взаємодії з природою, має прагнення до самовдосконалення і навчання впродовж життя, готова до свідомого життєвого вибору та самореалізації, відповідальності, трудової діяльності та громадянської активності. Досягнення цієї мети забезпечується шляхом формування ключових компетентностей, необхідних кожній сучасній людині для успішної життєдіяльності: вільне володіння державною мовою; здатність спілкуватися рідною (у разі відмінності від державної) та іноземними мовами; математична компетентність; компетентності у галузі природничих наук, техніки і технологій; інноваційність; екологічна компетентність; інформаційно-комунікаційна компетентність; навчання

впродовж життя; громадянські та соціальні компетентності, пов'язані з ідеями демократії, справедливості, рівності, прав людини, добробуту та здорового способу життя, з усвідомленням рівних прав і можливостей; культурна компетентність; підприємливість та фінансова грамотність; інші компетентності, передбачені стандартом освіти» [40].

Таким чином, нам вдалося з'ясувати, що поняття «компетентність» науковці розглядають як особистісну характеристику здобувача освіти, тобто, його здатність до самореалізації протягом усього життя. Компетентнісний підхід є методологічним вектором освітнього процесу, у якому змінюється позиція основного компоненту – із знанневого на діяльнісний.

Отже, питання провадження освітнього процесу на засадах компетентнісного підходу не є новим для українських педагогів. Існує багато методичних рекомендацій, навчальних посібників для вчителів щодо формування у здобувачів освіти ключових та предметних компетентностей.

Найчастіше дефініція «компетентність» у наукових джерелах зустрічається у поєднанні з такими прикметниками, як «соціальна», «соціально-психологічна», «професійна», «комунікативна». Варто зазначити, що компетентності за своєю суттю усі є соціальними, адже формуються та розвиваються у соціумі та для його потреб. Відповідно до окреслених завдань нашого дослідження проаналізуємо поняття «соціальна компетентність».

Проблему формування соціальної компетентності вивчають на різних етапах розвитку особистості. Так, науковці О. Кононко, І. Ніколаєску, О. Проценко, М. Степаненко та інші досліджують особливості формування соціальної компетентності дітей молодшого шкільного віку; Р. Вайнола, Л. Мітіна, А. Маркова, О. Пометун та інші присвятили свої праці пошуку оптимальних шляхів формування та розвитку соціальної компетентності учнів середніх та старших класів; Т. Василюк, В. Радул, А. Мудрик, І. Зарубінська, В. Шахрай та інші вивчають проблему формування соціальної компетентності здобувачів вищої школи.

За І. Єрмаковим, соціальна компетентність – це вміння дотримуватися соціальних норм та поважати права інших. Науковець переконаний, що формування і становлення означеного явища є нічим іншим, як самим життям [15].

Соціальна компетентність – це багатогранна характеристика особистості, яка своєю полікомпонентністю охоплює всі сфери життєдіяльності особистості в соціумі [52].

Розглядаючи соціальну компетентність як наукову проблему, науковці Т. Смагіна, Л. Шабатура, М. Докторович дотримуються позиції, що це складна інтегрована характеристика індивідуума, що забезпечує його здатність до самореалізації протягом усього життя. Для успішного функціонування у соціумі особистості потрібно володіти відповідними знаннями про види та структуру комунікації, шляхи її здійснення, мати відповідні соціальні мотиви та поведінкові алгоритми.

Як зазначає Т. Смагіна, що поки не існує чіткої структури поняття «соціальна компетентність», коло складових соціальної компетентності в цілому зазначене, але конкретно не визначене [48].

І. Родигіна визначає соціальну компетентність як специфічне вміння знаходити компроміс між самореалізацією та соціальним пристосуванням [43].

Н. Борбич інтерпретує соціальну компетентність особистості як перетворений нею соціальний досвід, який відповідний системі актуальних соціальних відносин та створює можливості для її самореалізації в даній системі [5]. Також дослідниця припускає, що означена компетентність охоплює здатність ефективно взаємодіяти із соціумом та гнучко у ньому орієнтуватися за мінливих умов.

Цікавою є думка І. Зарубінської, яка загальними ознаками компетентностей визначає їх творчу спрямованість та діяльнісний характер, а конкретно ознакою саме соціальної компетентності особистості – зумовленість суспільним (зовнішнім) середовищем [16].

Теоретичний аналіз психолого-педагогічної літератури з проблеми формування соціальної компетентності дав змогу виявити неоднозначність цього поняття, що можна пояснити великим спектром досліджень. Стало очевидним, що соціальна компетентність – це особистісна характеристика, що включає в себе набір здібностей, умінь та навичок, які покликані забезпечити особистості її ефективне функціонування у суспільстві. Соціум в даному випадку є визначальним фактором, що може впливати на формування та розвиток означеного явища.

Зорієнтованість нашого дослідження формування соціальної компетентності учнів старших класів саме у процесі навчання зумовлює необхідність визначення наукових підходів, на засадах яких стане можливим формування означеної компетентності учнів.

1.2. Наукові підходи до формування соціальної компетентності учнів старших класів

Перш ніж визначити наукові підходи, впровадження яких стане підґрунтям для формування соціальної компетентності учнів старших класів, вважаємо за потрібне з'ясувати вікові особливості дітей – об'єктів освітнього процесу.

Учні старших (10 – 11) класів – це особи у віці від 15 до 18 років. Організація Об'єднаних Націй визначає підлітковий вік у межах від 10 до 19 років, акцентуючи при цьому увагу на особливостях підліткового розвитку. Так, до особливостей підліткового віку віднесено стрімкі фізіологічні, психологічні та соціальні зміни, які відбуваються з дитиною, і це саме той період, коли вона потребує як мудрої та виваженої батьківської підтримки, так і свободи в ухваленні рішень та виявленні своїх поглядів та переконань [36].

Особливості підліткового віку представлено в таблиці 1.1.

Особливості підліткового віку

Особливість	Характеристика особливості	Варіанти прояву особливості
Емансипація від впливу дорослих	Відчуття дорослості; Важливість самостійного вибору (речей, зачіски, способу проведення вільного часу тощо)	«опозиція» до батьків; часті експерименти із зовнішнім виглядом; вибір субкультури як альтернативи традиційній
Спілкування з однолітками	Формування «Ми-концепції»; Визнання групових цінностей за свої особисті	Відсутність Я-концепції, на противагу є Ми-концепція
Поведінкові реакції, пов'язані із формуванням статевого потягу	Активне статеве дозрівання; Формування статевого потягу	Бажання виглядати привабливо, модно; Копіювання манер поведінки дорослих
Хобі-реакції	Поява нових нестійких, мінливих захоплень та хобі	Тату, пірсінг, перефарбування волосся тощо
Прагнення до ризику	Поява «комплексу вразливості» через активний розвиток лімбічної системи, яка відповідає за емоції та задоволення	Вчинки на межі смертельної небезпеки (екстремальні селфі, змагання на виживання)

Отже, далі у дослідженні будемо розглядати наукові підходи до формування соціальної компетентності старшокласників з обов'язковим урахуванням особливостей підліткового віку.

Поняття «науковий підхід» є загальноживаним під час обґрунтування методології наукового дослідження, проте, його зміст і місце в системі інших категорій до цих пір залишається невизначеним [1]. У загальному розумінні підхід – це спрямованість будь-якого процесу на досягнення кінцевої мети.

Розробці наукових підходів присвячено праці таких учених як: І. Андрощук, В. Кремень, В. Лозова, І. Мирна, О. Новіков, Т. Сорочан та інших.

Як зазначає О. Новіков, саме підхід закладає основні положення для реалізації відповідних концепцій, визначення компонентів освітньої системи [33]. Враховуючи це, дослідник зазначає, що науковий підхід не може бути єдиним, це має бути система підходів, яка передбачає альтернативність освітніх стратегій.

Науковий підхід – сукупність основних способів отримання нових знань і методів вирішення завдань в рамках будь-якої науки. Найбільший науковий інтерес для сучасних педагогів становить питання обґрунтування методологічних підходів в освіті, зокрема їхня синергія. Серед основних наукових підходів науковці виокремлюють такі:

- компетентнісний (Н. Бібік, О. Овчарук, О. Пометун);
- діяльнісний (С. Вакуленко, М. Лукашевич, М. Сорокіна);
- системний (І. Дичківська, Л. Овчаренко, В. Паламарчук);
- технологічний (А. Алексюк, В. Беспалько, І. Підласий);
- аксіологічний (С. Гончаренко, Т. Ісаєва, С. Сисоєва);
- соціокультурний (Є. Верещагін, В. Редько, І. Хом'як);
- особистісно орієнтований (В. Лозова, О. Пехота, Г. Селевко);
- акмеологічний (Б. Ананьєв, І. Зязюн, Н. Ничкало);
- інноваційний (В. Анрущенко, В. Кремень, С. Ніколаєнко).

Для нашого дослідження було обрано такі наукові підходи: ***компетентнісний як провідний, діяльнісний, системний та аксіологічний.*** Обґрунтуємо наш вибір.

Як уже зазначалося раніше, компетентнісний підхід у вітчизняній освіті не є новим, і зумовлений інтеграцією українського освітнього середовища в європейське. Відповідно, формування ключових та предметних компетентностей у здобувачів освіти є тією метою, досягнення якої буде свідчити про здатність готувати конкурентноспроможного соціально відповідального випускника закладу освіти.

Отже, компетентнісний підхід у формуванні соціальної компетентності учнів старшої школи визначаємо як провідний, з орієнтацією на європейські освітні стандарти та розвиток особистості, здатної до самореалізації протягом життя.

Діяльнісний підхід по суті означає категорію діяльності. Основним положенням означеного підходу є твердження, що психологічні здібності особистості є результатом перетворення зовнішньої предметної діяльності у внутрішню психічну діяльність шляхом послідовних перетворень. Таким чином, відбуватиметься особистісний, соціальний і пізнавальний розвиток учнів через організацію їх навчальної діяльності [29].

Впровадження діяльнісного підходу у сучасних умовах дозволяє підвищувати ефективність освітнього процесу за такими показниками:

- соціальний і особистісний характер освітніх результатів;
- гнучкість і міцність засвоєння знань учнями, можливість їх самостійного руху у певній області знань;
- можливість диференційованого підходу зі збереженням єдиної структури теоретичних знань;
- мотивація та інтерес до навчання;
- загальнокультурний і особистісний розвиток на основі формування універсальних навчальних дій.

Це забезпечить не тільки успішне засвоєння знань, умінь і навичок, а і формування картини світу, компетентностей у будь-якій предметній області пізнання [22].

Системний підхід в освіті, як зауважують вчені Т. Гуменюк, А. Слепцов, І. Дичківська та інші, забезпечує інноваційність. В освітній сфері спостерігаються усі ознаки управління складними системами, що підтверджується визначенням самих понять «система» та «системний підхід».

Так, Ю. Бех системою називає сукупність об'єктів з їх відносинами і зв'язками, що володіє наступними ознаками: цілісністю (певною незалежністю системи від зовнішнього середовища і від інших систем), зв'язністю (наявністю зв'язків, що дозволяють за допомогою переходів по них від елемента до елемента з'єднувати декілька будь-яких елементів системи), функцією (наявністю цілей, що не є простою сумою цілей елементів, що належать системі). Очевидно, що все вказує на необхідність вивчення освітніх процесів, використовуючи методологію системних досліджень, де в основі лежить системний підхід, сутність якого полягає в розгляді системи будь-якої міри складності [3].

Аксіологічний підхід. Як зазначає О. Отич, педагогічні установки аксіологічного підходу стосуються ціннісного ставлення до індивідуальності учня, віри в його можливості у кожній ситуації навчання і виховання; допомоги йому в усвідомленні власної цінності для себе і соціуму [37, с.26].

Великий тлумачний словник трактує термін «аксіологія» як учення про природу моральних, естетичних та інших цінностей, їх зв'язок між собою, із соціальними, культурними чинниками та особистістю людини [47, с. 11]. Категорія «цінність» є предметом розгляду багатьох гуманітарних дисциплін. Цінністю може бути як явище зовнішнього світу (предмет, явище, подія, вчинок), так і факт усвідомлення (ідеал, образ, наукова концепція). Цінністю є те, що має значення.

Значення аксіологічного підходу у професійній підготовці майбутніх педагогів розглядається в працях Б. Ананьєва, І. Зязюна, М. Кагана, Ю. Кулюткіна, С. Максименка, І. Манохи, В. Огнев'юка, Н. Побірченко, В. Роменця, В. Сластьоніна, В. Сухомлинського, Т. Титар та інших.

Заклад загальної середньої освіти є тим осередком, де організовано здійснюється гуманістичне виховання майбутніх громадян. Саме таке виховання передбачає звернення до духовно-моральних цінностей суспільства, і на цій основі будується індивідуально творча, ціннісна діяльність особистості дитини.

Узагальнимо перспективи кожного з представлених наукових підходів у процесі формування соціальної компетентності учнів.

Таблиця 1.2.

**Наукові підходи до формування соціальної компетентності учнів
закладу загальної середньої освіти**

Підхід	Автори	Особливості впровадження
компетентнісний	Н. Бібік, О. Овчаренко, О. Малихін	Формування предметних та ключових компетентностей, потрібних для успішної життєдіяльності особистості
діяльнісний	С. Вакуленко, М. Лукашевич, М. Сорокіна	Формування практичних умінь та м'яких навичок (soft skills), потрібних протягом життя
системний	Ю. Бех, І. Дичківська, Т. Гуменюк	Формування соціальної компетентності через зв'язки, що дозволяють за допомогою переходів по них від елемента до елемента з'єднувати декілька будь-яких елементів системи
аксіологічний	І. Зязюн, Н. Побірченко, В. Сухомлинський	Формування морально стійкої особистості із соціально прийнятним набором цінностей на засадах гуманної педагогіки

1.3. Особливості змішаного навчання учнів старшої школи

Останні події світового масштабу докорінно змінили окремі сфери життєдіяльності суспільства. Так, пандемія COVID-19 внесла суттєві корективи у світову логістику, темпи виробництва, освіту і науку. Поняття «дистанційна освіта», «дистанційна робота» увійшли в суспільне життя і вже не викликають непорозумінь. Українська громада з 2020 року опановує цифрове середовище – освітнє, наукове, виробниче тощо.

З огляду на предмет нашого дослідження, варто проаналізувати поняття дотичне до дистанційної освіти – змішане навчання.

У світі перехід освіти до змішаного навчання триває з кінця минулого століття. Він зумовлений: змінами в молодіжному середовищі (покоління Z, тобто людей, які не уявляють свого життя без смартфонів та інтернету); технічним прогресом; відповідною зміною педагогічних підходів (навчати «традиційно» стає все менш ефективно) [18].

Проблему змішаного навчання на теоретико-методологічному рівні досліджують вітчизняні науковці М. Бухаріна, Р. Гуревич, О. Коваленко, С. Кормільцина, С. Кравець, Р. Макарова, Н. Ничкало, С. Сисоєва, В. Ягупов, Т. Яковенко та інші.

Серед зарубіжних дослідників варто виокремити таких науковців, чії праці були основоположними для подальшого впровадження технологій змішаного та дистанційного навчання, зокрема це: Б. Люкінг, Д. Кранц, Р. Деллінг, О. Пітерс, Б. Холмберг, Д. Кіган, Ч. Ведемейер, М. Моор, Ф. Саба та інші.

Велика кількість наукових публікацій з означеної проблеми присвячена дослідженню дидактичних принципів, на яких ґрунтується змішане навчання, у тому числі, відповідно до вимог компетентнісного підходу [57; 55], робиться наголос на таких принципах, як: індивідуальна комунікація, інтерактивність та адаптивність.

Індивідуальна комунікація учасників освітнього процесу при змішаному навчанні має бути основою при побудові взаємовідносин у системі «учень – вчитель». Досліджуючи комунікації в освіті О. Гомотюк [24] зауважує, що для того, щоб розраховувати на успіх саме в педагогічній комунікації, вчителю потрібно мати високу емоційну привабливість. Ще Ксенофонт, давньогрецький філософ та історик говорив: «Ніхто не може нічому навчитися у людини, яка не подобається», – писав ще древній історик Ксенофонт [12]. Емпатійним людям приписується вищий інтелект саме через те, що їхня позитивна експресивність є помітною та дає змогу проявити свою комунікабельність.

Тож, стає очевидним, що позитивно налаштований учитель, з приємним виразом обличчя, емпатійний та відкритий до комунікації стане тим взірцем, на який захочуть і будуть рівнятися учні.

Інтерактивність як новий принцип дистанційного та змішаного навчання, є об'єктивно невід'ємною складовою організаційної діяльності в закладі освіти.

У Словнику знаходимо такі тлумачення поняття «інтерактивність»: по-перше, це здатність взаємодіяти або знаходитися в режимі діалогу з ким-небудь (людиною) або з чим-небудь (наприклад, комп'ютером); по-друге, це характеристика системи або режиму роботи, для яких притаманним є відгук на команди, що вводить оператор [47]. На нашу думку, обидва визначення, але з різних боків, характеризують змішане навчання. Педагоги, готові до впровадження інтерактивних технологій навчання, є свідченням прогресивності, сучасності та актуальності освіти за будь-яких умов, продиктованих навколишнім середовищем.

Для розуміння поняття адаптивність, перш за все, звернемося до словника та дамо визначення поняттю «адаптація». Тож, адаптація – це процес, який характеризується пристосуванням самоорганізованих систем або індивіда до умов навколишнього середовища [49].

У свою чергу адаптивність визначається як природжена або ж набута у процесі засвоєння соціального досвіду здатність до адаптації, тобто пристосування до будь-яких умов життя. Звісно, чим менша за віком людина, тим швидше відбувається процес адаптації. Проте, вчитель – універсальна професія, представники якої мають бути готовими виконувати професійні обов'язки на високому рівні з будь-яких умов.

Власний педагогічний досвід дає змогу стверджувати, що переважна більшість членів педагогічного колективу КЗО «Криворізький обласний ліцей-інтернат для сільської молоді» успішно адаптувалися до швидких соціальних змін. Більш того, несприятливі умови, як-то карантин, військовий конфлікт, стали поштовхом до підвищення кваліфікації педагогів. Комп'ютерні курси, індивідуальні консультації з вчителем інформатики, самоосвіта завдяки навчальним ресурсам в мережі Інтернет – все це є швидкою реакцією на складні умови, отже, адаптований педагог є прикладом для учнів.

Цікавою є думка О. Гомотюк про те, що нові принципи дидактики (індивідуальна комунікація, інтерактивність, адаптивність), вочевидь відображають відомі класичні принципи дидактики. Звісно, що нові принципи є відповідною трансформацією вже сталих, перевірених практичним досвідом педагогів. При цьому науковець зазначає, що найбільшого впливу на трансформаційні процеси мають не безпосередньо дидактичні підходи до організації змішаного навчання, а інформаційно-комунікаційні засоби такого навчання [24].

І. Зязюн, досліджуючи особливості дистанційної освіти, наголошує на важливості забезпечення суб'єктності того, хто навчається, в освітньому процесі: «Важливим та складним завданням є переведення змісту освіти у внутрішній світ особистості. Для цього необхідно організувати психологічно обґрунтовану діяльність двох рівнозначних у відношеннях суб'єктів: «вчитель – учень», прагнучи актуалізувати формування в учнів внутрішньої особистісної мотивації при задоволенні їхніх сутнісних (існуючих і формованих) потреб. Йдеться про освітню технологію – внутрішню організацію змісту, тобто про

логіку і структуру змісту в контексті взаємовідношень учасників освітньої, зокрема й педагогічної, дії» [19, с.15].

Отже, стає очевидним, що особливість змішаного навчання полягає безпосередньо в методиці опрацювання навчального матеріалу учнями. Відбувається умовний розподіл завдань: частину навчального матеріалу виконують учні самостійно онлайн, а решту матеріалу опрацьовують разом із вчителем в безпосередньо закладі, хоча допустимим є варіант індивідуальних консультацій онлайн (принцип індивідуальної комунікації).

Технологія навчання за допомогою змішаного формату організується за такою методикою:

- 1) онлайн: під час першого етапу учні опрацьовують теоретичний матеріал самостійно, фіксують незрозумілі нюанси, які потребують пояснення педагога; закріплення інформації відбувається у будь-який зручний для здобувача освіти час та місце;
- 2) офлайн: учні обговорюють пройдений матеріал в аудиторії, з'ясовують незрозуміле раніше; педагог застосовує різні методи гейміфікації для можливості відтворення інформації аудиторією [18].

Таким чином, аналіз наукових джерел з проблеми змішаного навчання здобувачів освіти дав змогу виокремити переваги такого навчання, зокрема:

- така форма навчання сприятиме використанню освітніх інтернет-ресурсів та сучасних мережевих платформ;
- забезпечує автономію здобувачів освіти у процесі навчальної, навчально-пошукової та інших видів діяльності;
- може впроваджуватися безперервно;
- забезпечується ефективний зворотній зв'язок;
- зручність та гнучкість;
- індивідуалізація;
- вищий рівень засвоєння навчального матеріалу;
- більша ймовірність об'єктивного оцінювання знань.

Отже, переваги технологій дистанційного навчання є необмеженими у розширенні, більш того, постійно удосконалюються, оскільки немає меж розвитку творчості, інноваційності, майстерності педагогів у створенні нових електронних платформ, різноплановій побудові дистанційних навчальних процесів, розробленні дистанційних курсів тощо.

Висновки до першого розділу

Теоретичний аналіз проблеми формування соціальної компетентності учнів старших класів у процесі змішаного навчання дав змогу зробити такі висновки.

Поняття «компетентність» увійшло у вітчизняний науковий словник як відповідник триєдиному поняттю «знання, уміння, навички» та є свідченням європейського вектору розвитку освітньої системи в цілому. До сьогодні немає єдиного тлумачення компетентності, тож, зарубіжні та вітчизняні дослідники визначають її як: характеристику особистості, здатність до здійснення будь-якої діяльності, обізнаність в певному колі питань тощо. Таке розмаїття визначень є свідченням стійкого інтересу науковців до проблеми формування компетентності, її розвитку та взагалі ролі в житті людини. В нашому дослідженні будемо розуміти компетентність як особистісну характеристику, яка притаманна індивідуму, здатному до виконання певних завдань.

З'ясовано, що компетентність може стосуватися будь-якої сфери життєдіяльності особистості, цим пояснюється система різноманітних компетентностей – соціальна, професійна, управлінська, комунікативна, інтерактивна тощо. Компетентності класифікують як предметні, ключові, загальні та спеціальні.

Встановлено, що соціальна компетентність – це особистісна характеристика, що включає в себе набір здатностей, умінь та навичок, які покликані забезпечити особистості її ефективне функціонування у суспільстві.

Соціум в даному випадку є визначальним фактором, що може впливати на формування та розвиток означеного явища.

Проаналізовано основні наукові підходи, зокрема компетентнісний як провідний, діяльнісний, системний, аксіологічний. Науковий підхід розуміємо як впровадження в освітній процес певних технологій навчання з орієнтацією на формування у здобувачів освіти потрібних умінь та навичок.

Уточнено вікові особливості підлітків – учнів старшої школи. Учнівська молодь є тією категорією суспільства, яка завжди потребуватиме державної підтримки на усіх рівнях. Саме тому проблемі соціального виховання підлітків приділяється підвищена увага, зокрема й на рівні закладів освіти.

Сучасний заклад освіти має усі потужності для реалізації технологій формування соціальної компетентності учнів старшої школи. Особливо гостро означена проблема постала в часи тотального карантину та військової агресії на території України. Змішане навчання стало одним із засобів безперервного навчання та виховання школярів.

Визначено переваги змішаного навчання учнів, зокрема це безперервність, осучаснення процесу навчання, інтерактивність, індивідуальна комунікація, об'єктивність оцінювання школярів тощо.

Наступний розділ кваліфікаційної роботи присвячено визначенню висхідного рівня сформованості соціальної компетентності учнів старшої школи та розробці технології формування означеного явища в процесі змішаного навчання.

РОЗДІЛ 2.

ТЕХНОЛОГІЯ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ СТАРШИХ КЛАСІВ У ПРОЦЕСІ ЗМІШАНОГО НАВЧАННЯ

2.1. Критерії, показники та рівні сформованості соціальної компетентності учнів старших класів

Дослідження будь-якого явища має спиратися на дані висхідних позицій цього явища, відповідно, для того, щоб зрозуміти яким чином буде формуватися соціальна компетентність учнів старших класів у процесі змішаного навчання, варто визначитися із рівнями, критеріями та показниками сформованості досліджуваного феномену.

Ми розуміємо, що підлітки – категорія складна як за віком, так і за психологічними характеристиками. До того ж, середовище, в якому соціалізується особистість підлітка, також суттєво різниться. Все це дає підстави нам стверджувати, що рівень сформованості соціальної компетентності у старшокласників буде суттєво різнитися. Саме тому пропонуємо виділити чотири рівні сформованості соціальної компетентності учнів старших класів:

- високий;
- достатній;
- середній;
- низький.

Для того, щоб дослідна робота була максимально об'єктивною, пропонуємо дібрати критерії, за якими ми будемо визначати початковий та сформований рівень соціальної компетентності старшокласників, та доберемо відповідно до критеріїв показники

Представимо рівні, критерії та показники в таблиці 2.1.

Таблиця 2.1.

Рівні, критерії та показники сформованості соціальної компетентності учнів старших класів

Критерії	Рівні / показники			
	Високий	Достатній	Середній	Низький
Мотиваційний	Учень вмотивований до навчання сам та всіляко допомагає однокласникам	Учень вмотивований до навчання, проте потребує педагогічного контролю	Мотивація до навчання лише через постійний контроль батьків та педагогічних працівників	Мотивація до навчання відсутня, в окремих випадках можлива через суворий контроль з боку батьків
Комунікативний	Учень успішно комунікує як з дорослими так і з ровесниками, словниковий запас активний	Комунікація успішна, проте в учня часто немає бажання брати участь в комунікативних актах, словниковий запас достатній	Комунікація відбувається тільки в односторонньому порядку, учень не виявляє зацікавленості у діалозі, словниковий запас пасивний	Учень вступає в комунікативні акти виключно на вимогу вчителя, серед однокласників не має друзів, словниковий запас недостатній
Критерій соціальної активності	Учень висловлює активну громадянську позицію, бере участь в шкільному самоврядуванні, займає лідерську позицію в колективі	Учень проявляє інтерес до класних справ, може займати позицію лідера, але виключно в маленькому колективі, може проявляти соціальну активність за сприяння педагогів	Учень виявляє активність тільки через наполягання педагогів, соціальним життям колективу та закладу освіти не цікавиться	Соціальна активність не сформована, учень не бере участі в шкільному житті, громадянська позиція відсутня
Критерій самооцінки	Учень добре сприймає критику як вчителів, так і однокласників, здатен до рефлексії	Учень сприймає критичні зауваження вчителів, має адекватну самооцінку, критику однолітків не сприймає	Самооцінка занижена, учень болісно сприймає критику педагогів та однолітків, не здатен визнати власні помилки	Самооцінка сильно занижена, що спричинює агресивну реакцію учня на будь-які зауваження з боку інших, не здатен до рефлексії

Обґрунтуємо вибір кожного з критеріїв та показників. Перш за все, варто дати визначення поняттю «мотивація», адже саме мотивація, на наше переконання, є важливим критерієм визначення рівня соціальної компетентності особистості, зокрема старшокласника.

Мотивація – це психічний та фізіологічний процеси, які під впливом зовнішніх або внутрішніх чинників стимулюють людину займатися певним видом діяльності. Тобто, саме від мотивації залежить, чи буде індивідум виконувати певні дії.

Проблемі формуванню навчальної мотивації присвячено праці Н. Бондаренко, А. Бугрименко, В. Буряка, П. Гальперіна, І. Зимньої, І. Зязюна, Л. Даніличевої, В. Ковальова, О. Малихіна, А. Маркової, М. Овчинникова, Н. Тализіної та інших.

Так, Н. Бондаренко, досліджуючи проблему навчальної мотивації виокремлює такі мотиви: соціальні мотиви; пізнавальний, комунікативний, мотив участі в навчальному процесі, мотив соціальної ідентифікації, мотив особистісного розвитку, мотив уникнення неприємностей [4].

Погоджуємося із думкою А. Бугрименко, яка стверджує, що мотивація впливає на всі підструктури особистості, зокрема: психічні процеси, характер, емоції, діяльність, спрямованість та здібності [6].

Отже, мотиваційний критерій беззаперечно є основним при визначенні рівня сформованості соціальної компетентності школярів.

Свідченням високого рівня сформованості досліджуваного явища є вмотивованість учня до навчання, здатність мотивувати однокласників, бути прикладом для наслідування.

Мотивація старшокласника з достатнім рівнем сформованості соціальної компетентності не є сталою, і частіше потребує педагогічного контролю. Підліток нерідко виявляє пасивність, хоча має достатні здібності для успішного навчання, має задатки лідера, проте не розвиває їх через власні лінощі.

Середній рівень мотивації школяра характеризується пасивністю, постійним контролем з боку батьків тому, що вчителі не є авторитетом. Все це спричинює небажання вчитися, і як наслідок – низьку мотивацію в усіх справах.

Низький рівень мотивації старшокласника може проявлятися в постійних пропусках без поважних причин, агресивності відносно зауважень вчителів та однокласників. Найчастіше в таких випадках важливу роль відіграє суворий, інколи навіть жорсткий контроль з боку батьків. Тобто, навчання відбувається з примусу.

Наступним критерієм, на наше переконання, важливо визначити комунікативний. Здатність до комунікації в сучасному світі є беззаперечним показником соціалізації особистості. Комунікація як процес супроводжує людину все життя. Завдяки комунікації дитина вчиться розмовляти, будувати свої речення, в подальшому розвиток зв'язного мовлення є необхідною умовою інтелектуального формування дитини.

Комунікативну компетентність школярів продуктивно досліджують З. Бакум, П. Біблів, Н. Голуб, С. Єрмоленко, С. Караман, О. Кучерук, С. Омельчук, Є. Пасічник, М. Пентилюк, О. Падалка, О. Пометун, та інші.

О. Пометун стверджує, що уміння, які використовує індивід в процесі власної мовленнєвої діяльності, називаються комунікативними і ґрунтуються на чіткому усвідомленні дії, складу та структури такої діяльності [39].

Безпосередньо комунікативну компетентність науковці-мовознавці визначають як категорію, яка за своїм змістом зорієнтована безпосередньо на практичний аспект вивчення мови.

Під комунікативним критерієм сформованості соціальної компетентності старшокласників ми розуміємо здатність підлітка до успішного акту комунікації з дорослими та однолітками, прагнення до діалогічного мовлення. Також важливим, на нашу думку, є рівень володіння усним мовленням, тобто словниковий запас школяра.

Отже, високому рівню комунікативної компетентності старшокласників відповідає його вміння вступати в процес комунікації з дорослими та

однолітками, легко будувати діалогічне мовлення, володіння навичками рефлексивного слухання співрозмовника. Старшокласник не боїться вступати в полеміку, доводити свою точку зору, при цьому з повагою ставиться до поглядів інших людей, які не співпадають з його переконаннями у будь-якому питанні. Рівень володіння усним мовленням – високий.

Достатній рівень сформованості комунікативних навичок характеризується успішною комунікацією старшокласника, проте в учня часто немає бажання брати участь в комунікативних актах, словниковий запас достатній. Підліток швидше вступить в діалог з однолітком, при комунікації з дорослими, зокрема вчителями, не виявляє відкритості, бажання спілкуватися. Словниковий запас достатній, що свідчить про високий інтелектуальний розвиток особистості.

Середній рівень: комунікація старшокласника відбувається тільки в односторонньому порядку, учень не виявляє зацікавленості у діалозі, словниковий запас пасивний. З таким учнем можна побудувати комунікативний акт лише за умови його бажання. Такий підліток не виступає ініціатором діалогу, не буде доводити власну точку зору в розмові з іншими. Основною характеристикою такого підлітка можна визначити замкнутість.

Низький рівень комунікації може бути свідченням недостатньої соціалізації дитини. Адже вміння говорити, будувати свої стосунки з іншими через мовлення є базовими навичками особистості, які свідчать про рівень її соціалізації. Учень з низьким рівнем розвитку комунікативного критерію соціальної компетентності вступає в комунікативні акти виключно на вимогу вчителя, серед однокласників не має друзів, словниковий запас недостатній.

Критерій соціальної активності має відображати сформованість підлітка до подальшого громадського життя. Саме тому вважаємо за потрібне включити такий критерій в перевірку рівня сформованості соціальної компетентності учнів старших класів.

Високий рівень соціальної активності учня старших класів характеризується активної громадянською позицією, участю в шкільному

самоврядуванні. Учень займає лідерську позицію в колективі, має повагу та авторитет серед однолітків та педагогів. Такий підліток не боїться висловити власну громадянську позицію, цікавиться суспільно-політичним життям міста, країни, світу в цілому. Такі учні активно беруть участь у заходах соціально-патріотичного спрямування, займаються волонтерством.

Достатній рівень соціальної активності характеризується таким чином: учень проявляє інтерес до класних справ, може займати позицію лідера, але виключно в маленькому колективі, може проявляти соціальну активність за сприяння педагогів. Такий старшокласник може бути волонтером, але за підтримки інших людей через недостатню впевненість у власних силах та здібностях.

Середній рівень соціальної активності учня старших класів характеризується проявлянням активності виключно через наполягання педагогів, соціальним життям колективу та закладу освіти не цікавиться. Такий підліток не цікавиться соціально-політичною ситуацією в державі та світі, не володіє інформацією щодо соціального життя закладу освіти, міста, в якому проживає. Підліток з середнім розвитком соціальної активності веде себе відособлено, не проявляє емпатії до інших.

Низький рівень соціальної активності старшокласника можна охарактеризувати таким чином: соціальна активність не сформована, учень не бере участі в шкільному житті, громадянська позиція відсутня. Такий підліток не цікавиться суспільними справами, політикою та соціальним життям взагалі. Основними причинами такого ставлення підлітка до соціального життя можуть бути: асоціальний спосіб життя батьків або окремих членів сім'ї (негативний приклад), педагогічна занедбаність (дитині вчасно не надавалась допомога практичного психолога, соціального педагога тощо), стан здоров'я, що перешкоджає активній взаємодії з іншими членами соціуму (інвалідність, періодичні психічні розлади тощо).

Ще одним критерієм, що, на наше переконання, дасть змогу виявити рівень сформованості соціальної компетентності учнів старшої школи, є критерій самооцінки.

Питання формування та розвитку самооцінки вивчають провідні психологи та педагоги, зокрема варто пригадати таких вчених як: Р. Бернс, Л. Божович, Т. Драгунова, С. Матошук, С. Пантелєєв, Н. Тализіна, І. Галкіна, Г. Костюк, І. Кудрявцев, Л. Славіна, О. Проскура та ін.

Самооцінка, як стверджують психологи, може бути адекватною і неадекватною. Неадекватна самооцінка буває двох видів – завищена або занижена. При сильних відхиленнях від адекватної самооцінки особистість може відчувати психологічний дискомфорт і внутрішні конфлікти.

Як зазначено в Психологічному словнику, «самооцінка – це цінність, значимість, якою особистість наділяє себе в цілому» [17].

Формування самооцінки пов'язане з активними діями дитини, зокрема підлітка, з самостереженням і самоконтролем. Гра, заняття, спілкування постійно звертають її увагу на саму себе, ставлять її в ситуацію, коли вона повинна оцінити свої уміння щось робити, підкорятися певним вимогам і правилам, виявляти ті чи інші якості особистості [11].

Високий рівень самооцінки старшокласника характеризується такими показниками: учень добре сприймає критику як вчителів, так і однокласників, ніколи не стане ініціатором конфліктних ситуацій, при цьому в разі потреби обов'язково допоможе тому, кого будуть ображати. Здатен до рефлексії, робить правильні висновки з самоаналізу.

Достатній рівень самооцінки учня старшої школи можна описати таким чином: учень сприймає критичні зауваження вчителів, має адекватну самооцінку, критику однолітків не сприймає. Як правило, у такого підлітка є свій взірець для наслідування, кумир. Нерідко це хтось із батьків.

Середній рівень сформованості самооцінки підлітка свідчить про його невпевненість у власних здібностях. Скоріше за все такій дитині бракує схвальних слів, підтримки від найближчого оточення. Самооцінка в учня

занижена, підліток болісно сприймає критику педагогів та однолітків, не здатен визнати власні помилки. Немає навичок самоаналізу.

Занижена самооцінка підлітка – проблема не нова, проте, багатьом допомагають батьки, близькі друзі, педагоги. В найгіршій ситуації опиняються такі підлітки, які категорично відкидають будь-яку допомогу. Найчастіше це відбувається через складний характер та дитячі комплекси. Низький рівень самооцінки учня старших класів характеризується агресивною реакцією на будь-які зауваження з боку інших, такий учень не здатен до рефлексії.

Отже, соціальна компетентність учнів старшої школи, на наше переконання, може бути представлена системою критеріїв та показників, рівень сформованості яких дасть змогу виявити загальний рівень сформованості означеної компетентності підлітка. Для подальшої дослідно-експериментальної роботи важливим є уточнення саме рівня сформованості критеріїв, які унаочнимо описану систему на рис. 2.1.

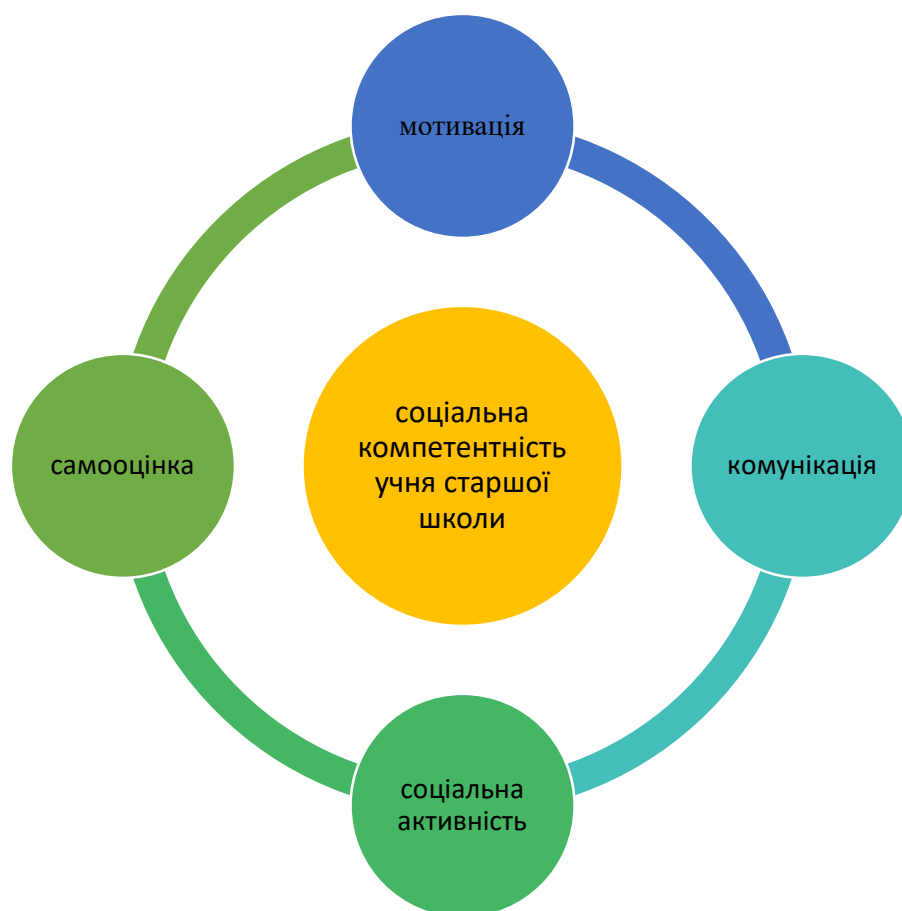

Рис. 2.1. Критерії соціальної компетентності учнів старших класів

Таким чином, визначено рівні, критерії та показники, які стануть основними для організації та проведення дослідної роботи. Особливості організації та етапи такої роботи описано в наступному підрозділі дослідження.

2.2. Методика організації дослідно-експериментальної роботи

Дослідно-експериментальна робота проводилася протягом 2021-2022 навчального року на базу комунального закладу освіти «Криворізький обласний ліцей-інтернат для сільської молоді». У закладі освіти навчаються учні 10 та 11 класів, всього 346 учнів, серед них 113 хлопців та 233 дівчини. В закладі працюють 6 профілів 10 класу та 6 профілів 11 класу.

КЗО «Криворізький обласний ліцей-інтернат для сільської молоді» – заклад, що спрямований на підтримку та всебічний розвиток сільської молоді. Освітній процес забезпечує команда висококваліфікованих педагогів, які постійно підвищують свою професійну компетентність.

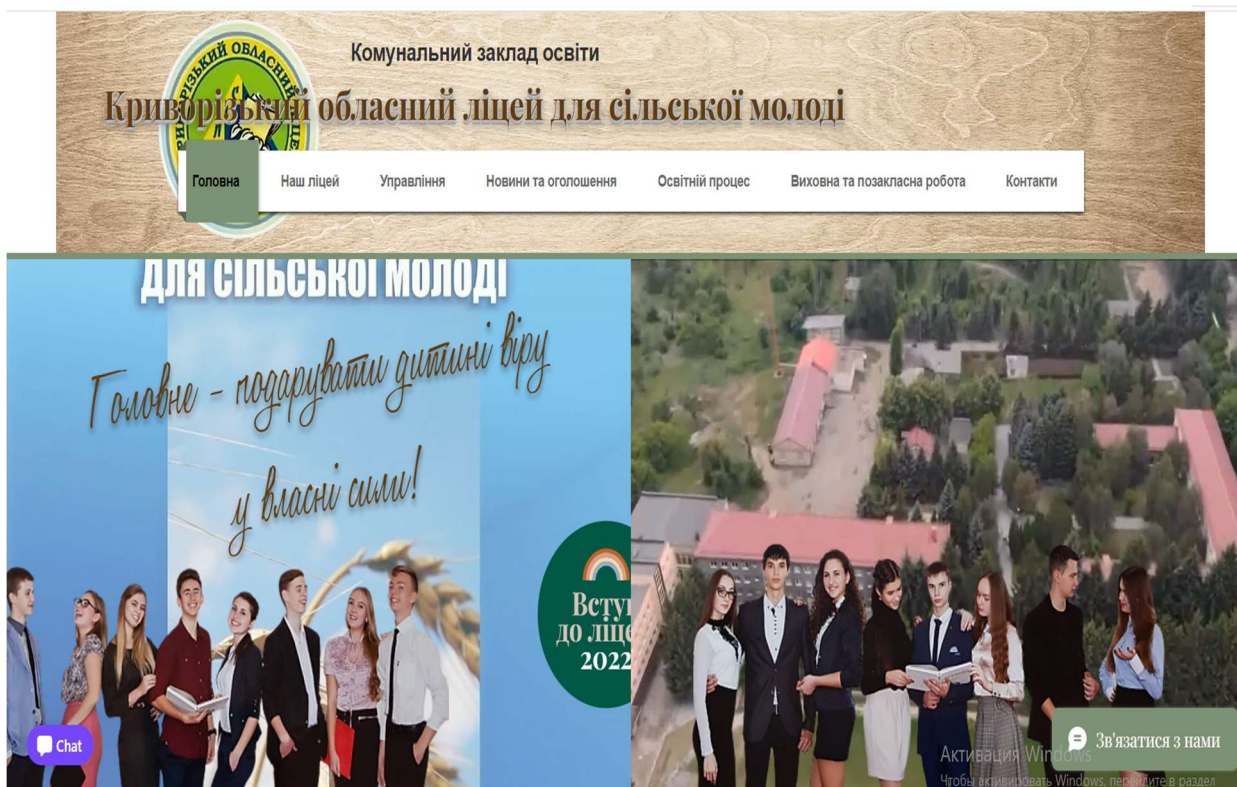

Рис. 2.2. Сайт КЗО «Криворізький обласний ліцей-інтернат для сільської молоді»

Дослідно-експериментальна робота планується поетапно.

На констатувальному етапі дослідження ми доберемо відповідні методики для визначення висхідного рівня сформованості соціальної компетентності учнів старших класів. Рівні, критерії та показники для визначення були описані в попередньому розділі кваліфікаційної роботи. Також мають бути визначені контрольна та експериментальна групи. Експериментальна група підлітків – учні, які братимуть участь в дослідженні через реалізацію програми з формування соціальної компетентності. Результати констатувального та контрольного етапів дослідження в експериментальній групі мають підтвердити або спростувати ефективність розробленої програми заходів. Контрольна група буде брати участь в констатувальному етапі та контрольному, але без залучення до формування етапу. Передбачається, що результати контрольної групи будуть дещо меншими, ніж в експериментальній.

Результати констатувального етапу дослідження дадуть змогу проаналізувати наявний стан сформованості соціальної компетентності учнів

старших класів та розробити відповідну програму заходів щодо підвищення рівня сформованості означеної компетентності у процесі змішаного навчання.

Процес змішаного навчання було обрано виходячи із епідеміологічної соціально-політичної ситуації в Україні. Протягом 2021-2022 навчального року заклад освіти працював за різними формами: очною, дистанційною та змішаною. У сучасних надскладних умовах, у яких перебуває переважна більшість закладів освіти України, вважаємо найбільш перспективною саме змішану форму навчання, адже саме така форма забезпечує поєднання онлайн-навчання та живого спілкування з вчителями за визначеним графіком.

Формувальний етап дослідно-експериментальної роботи передбачає впровадження розробленої програми заходів щодо формування соціальної компетентності учнів старших класів. Участь беруть учні експериментальної групи.

Контрольний етап дослідної роботи передбачає повторне проведення дослідження за такими ж методиками, що й під час констатувального етапу. Результати контрольного етапу дослідної роботи мають бути проаналізовані та виявлено переваги або недоліки програми заходів з формування соціальної компетентності старшокласників у процесі змішаного навчання.

Експериментальну групу становлять два класи учнів – 10 та 11, загалом 58 учнів, контрольна група – учнів відповідних класів у кількості 57 осіб. Загалом у дослідно-експериментальній роботі взяли участь 115 учнів старших класів, 4 класних керівника, соціальний педагог та практичний психолог закладу.

Доберемо діагностичний матеріал для встановлення висхідного рівня сформованості соціальної компетентності учнів старших класів.

- 1) Опитувальник для класних керівників «Особливості моїх учнів»
- 2) Анкетування учнів «Рівень мотивації», «Рівень дружності», «Рівень громадянської активності», «Рівень самоорганізації та самоконтролю».
- 3) Тестування старшокласників «Мої життєві та професійні плани»

Коротко обґрунтуємо вибір кожної з методик. Так, важливо почути думку класних керівників, які добре знають батьків, тобто можуть проаналізувати

умови, в яких дитина перебувала до переїзду в гуртожиток закладу. До того ж, класним керівником постійно здійснюється моніторинг учнів: поведінка в колективі, лідерські позиції, конфліктні ситуації, психологічний мікроклімат тощо. Опитувальник складається із 15 питань, відповіді на які мають виявити особливості класного колективу та окремих учнів.

Опитувальник для класних керівників «Особливості моїх учнів»

1. Чи вважаєте Ви свій клас дружнім?
2. Хто в класі формальний лідер (староста класу)?
3. Хто в колективі неформальний лідер?
4. Чи є в колективі підлітки, здатні на булінг?
5. Як часто в класі відбуваються конфлікти?
6. Як в цілому Ви оцінюєте успішність навчання класу (відмінно, добре, задовільно)?
7. Хто в класі відмінник?
8. Кому з учнів Ви довіряєте?
9. Кому з учнів Ви не довіряєте?
10. В якій колективній творчій справі брали участь Ваші учні за останній час?
11. Про кого з учнів можна сказати «щирість класу»?
12. Про кого з учнів можна сказати «волонтер»?
13. Про кого з учнів можна сказати «швидка допомога однокласникам»?
14. Про кого з учнів можна сказати «проблемна поведінка»?
15. Про кого з учнів можна сказати «непередбачуваність класу»?

Метою проведення анкетування старшокласників є встановлення певних особистісних рівнів: рівня навчальної мотивації, рівня дружніх стосунків в колективі, рівня громадянської позиції підлітка, рівня самоорганізації та самоконтролю особистості учня. Діагностичний матеріал легкий для сприйняття та відповідає віковим особливостям респондентів. Повний текст анкет представлено в додатку.

Вважаємо проведення тестування старшокласників на тему «Мої життєві та професійні плани» необхідною складовою дослідної роботи. Учні старших

класів вже мають замислюватися над своєю подальшою долею – вибір місця навчання, професії, побудова життєвої стратегії. Тож, результати анкетування щодо професійних вподобань та подальших життєвих орієнтирів стануть у нагоді при визначенні рівня сформованості соціальної компетентності підлітків.

2.3. Аналіз стану сформованості соціальної компетентності учнів старших класів

Формувальний етап дослідно-експериментальної роботи проводився протягом вересня – жовтня 2021 року. Мета формувального етапу дослідження – визначити висхідний рівень сформованості соціальної компетентності учнів старших класів.

Задля перевірки рівня сформованості соціальної компетентності за мотиваційним критерієм учням були запропоновані анкети: «Рівень мотивації», «Мої життєві та професійні плани». Також враховувалися відповіді класних керівників.

Обробка результатів дала змогу констатувати, що у 13 учнів контрольної групи (57 осіб) мотивація на високому рівні, у 16 учнів – рівень мотивації достатній, середній рівень мотивації притаманний 18 учням, а 10 учнів мають низьку мотивацію до навчання.

В експериментальній групі (58 осіб) виявилось таке розподілення:

високий рівень – 13 учнів,
достатній рівень – 18 учнів,
середній рівень – 16 учнів,
низький рівень – 11 учнів.

Висхідний рівень сформованості мотиваційного критерію соціальної компетентності учнів старших класів представлено на діаграмі 2.3.

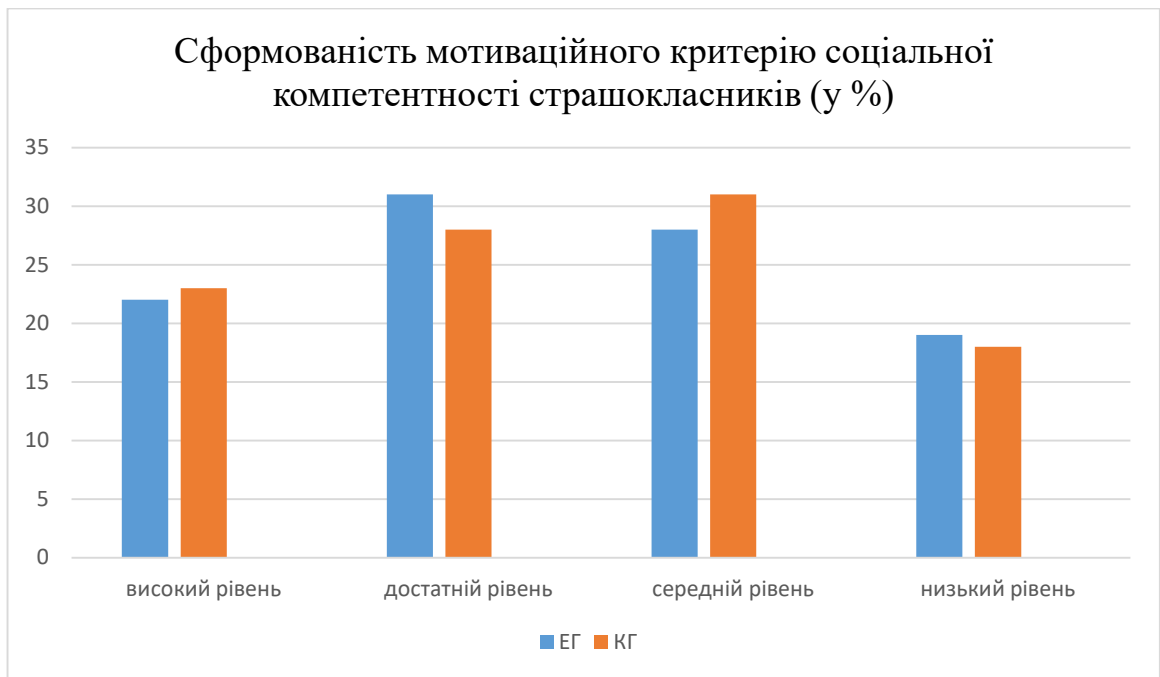

Рис. 2.3.

Для визначення висхідного рівня сформованості комунікативного критерію учням обох груп було запропоновано пройти анкетування «Рівень дружності». Думка класних керівників була врахована при обробці результатів анкетування. Тож, в контрольній групі ми отримали такі результати: високий рівень комунікації притаманний 12 учням, достатній – 15 особам, середній – 21 учню, низький – 9 старшокласникам.

В експериментальній групі подібна ситуація, а саме:

- високий рівень – 12 осіб,
- достатній – 14,
- середній – 23 учня,
- низький – 9 школярів.

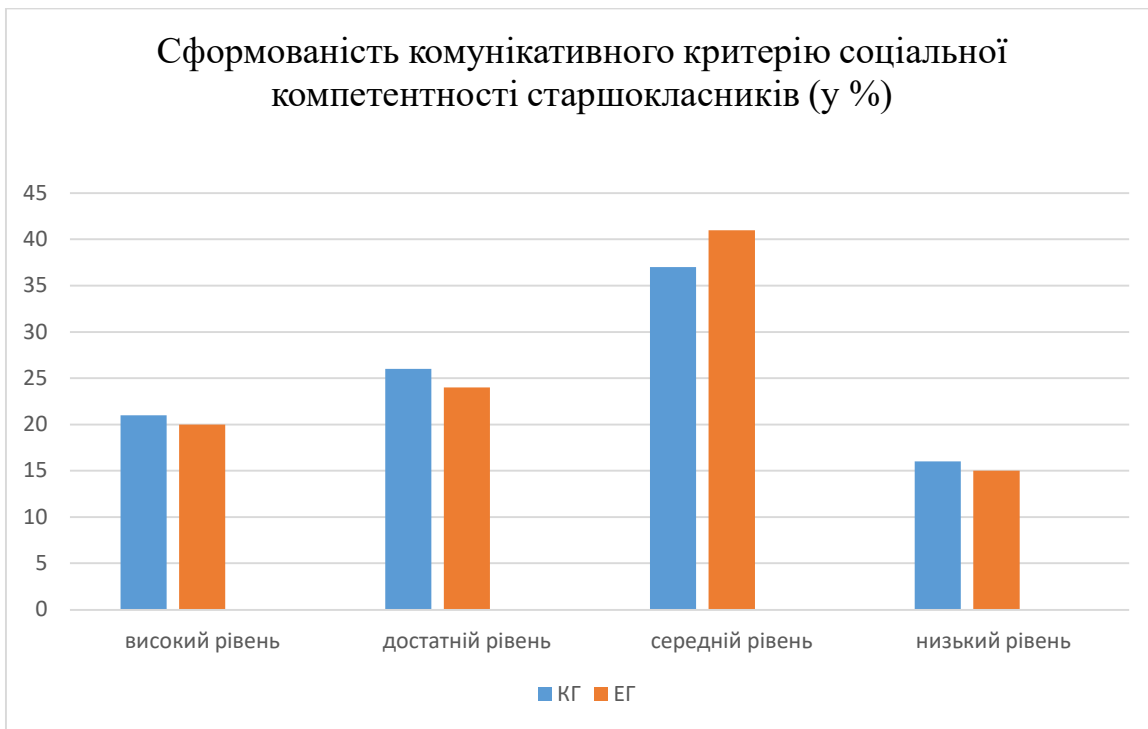

Рис. 2.4.

Результати констатувального етапу перевірки рівня сформованості критерію соціальної активності учнів старших класів такі: в контрольній групі 7 учнів з високим рівнем, 18 – з достатнім, 26 – з середнім та 6 – з низьким. В експериментальній групі 8 осіб з високим рівнем, 21 – з достатнім, 22 – з середнім та 7 школярів з низьким рівнем соціальної активності.

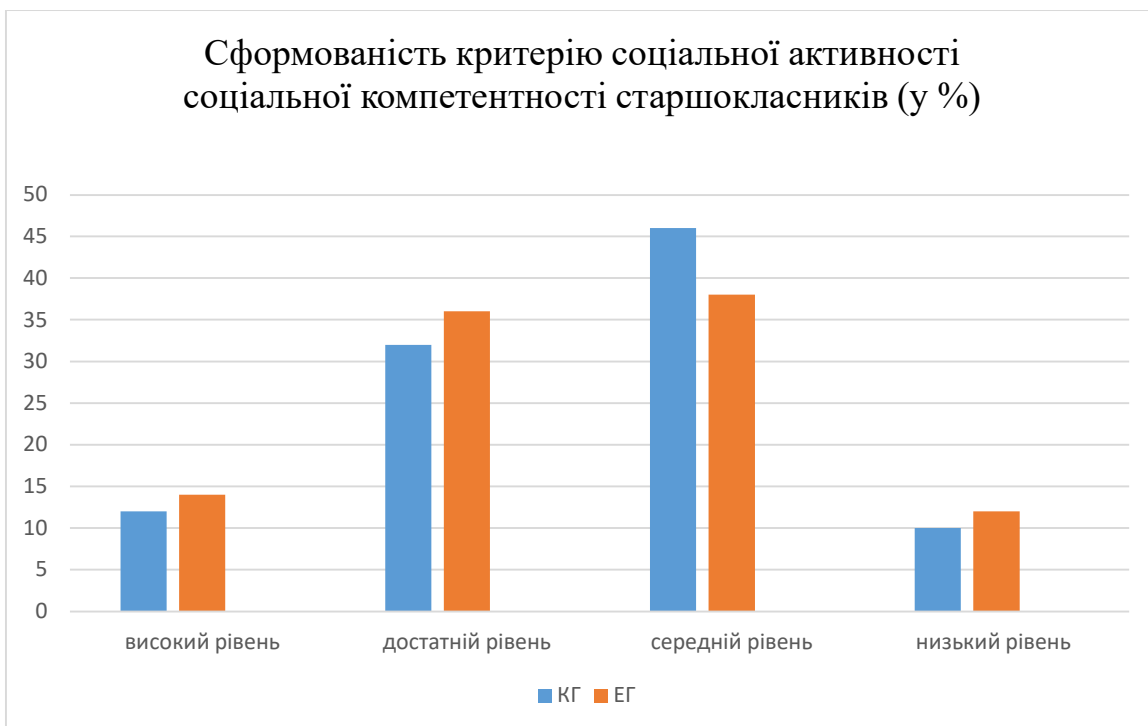

Рис. 2.5.

Результати з критерієм самооцінки виявилися такими: в контрольній групі з високим рівнем – 9 підлітків, достатній рівень у 12 осіб, середній – у 23, низький – 13 осіб. В експериментальній групі такі дані: високий рівень – 8, достатній – 11 осіб, середній – 25, низький – 14 старшокласників.

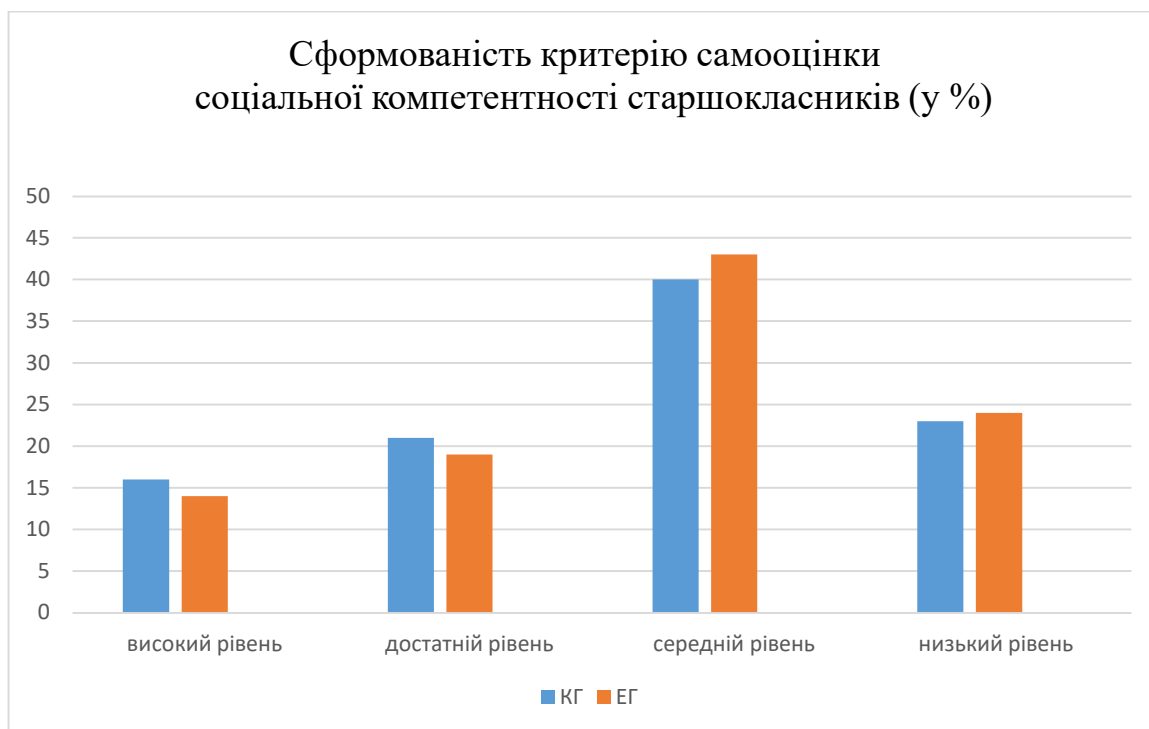

Рис. 2.6.

Результати констатувального етапу дослідно-експериментальної роботи свідчать про потребу у створенні та реалізації програми заходів для старшокласників з метою підвищення рівня сформованості в них соціальної компетентності.

2.4. Розробка та впровадження технології формування соціальної компетентності учнів старших класів у процесі змішаного навчання

Протягом жовтня – квітня 2021-2022 навчального року в закладі освіти проводилась дослідно-експериментальна робота, мета якої полягала у підвищенні рівня сформованості соціальної компетентності учнів старших класів. Ми передбачували заздалегідь різні форми навчання, зокрема очну,

дистанційну та змішану. Саме тому була розроблена універсальна програма з підвищення рівня сформованості соціальної компетентності старшокласників.

Варто зазначити, що означена програма корелюється з результатами констатувального етапу дослідження. Усі дані, які ми отримали, зокрема рівні сформованості критеріїв соціальної компетентності, були ґрунтовно проаналізовані та, відповідно, розроблено заходи для підвищення висхідних рівнів за усіма показниками.

Заходи, які пропонуються для старшокласників, спрямовані на формування та подальший розвиток певних якостей, зокрема: комунікативності, волонтерства, соціальної активності, патріотизму, психологічної стійкості, лідерства, громадянської позиції тощо.

Коротко охарактеризуємо причину вибору кожного із запропонованих заходів для старшокласників.

Онлайн-квест «Хто швидше?» – розважально-пізнавальна гра для старшокласників. Взагалі квести за останній час стали дуже популярними серед молоді. Це цікаві ігри з багатьма учасниками, нестандартними завданнями на кмітливість, спостережливість, комунікабельність. Важлива навичка, яка формується під час таких заходів – це уміння шукати компроміси, домовлятися з іншими учасниками колективу.

День патріотичного виховання – щорічний шкільний захід, коли школярі занурюються в атмосферу українського фольклору, історії, побуту, традицій. Протягом цього дня класні колективи беруть участь і різних видах діяльності – творча самодіяльність, виставки малюнків, екскурсії в музеї, зустрічі із цікавими людьми тощо.

Волонтерські акції вже багато років є невід’ємною складовою виховної роботи закладу освіти. Школярі та їхні батьки долучаються до збору допомоги воїнам та їхнім дітям, особам з інвалідністю, самотнім людям похилого віку тощо. Перші роки прикладом для наслідування стали педагоги, а згодом ініціативу повністю перехопили школярі. Такий вид діяльності формує

громадянську позицію школярів, розвиває їхню соціальну активність, патріотизм тощо.

Клуб веселих та кмітливих – виховний розвивальний захід, який може бути організовано та проведено дистанційно. Формує у школярів згуртованість, спортивний інтерес, вимагає ерудиції, прояв власних талантів. Участь у подібних заходах виявляє лідерів, творчих особистостей. До того ж, це гарна колективна творча справа, адже в процес підготовки можуть бути залучені абсолютно усі члени шкільного колективу.

День шкільного самоврядування – давня практика закладів освіти. Подібні заходи розвивають у школярів, перш за все, відповідальність, пунктуальність, толерантність тощо. Підлітки на цілий день обіймають посади директора, його заступників, вчителів. Важливо, що школярі відчували, що дорослі їм довіряють. Тоді учні беруть на себе відповідальність за організацію життєдіяльності закладу освіти. Виявляються формальні та неформальні лідери, формуються соціально значущі уміння та навички, проявляється соціальна активність та громадянська позиція.

Виховні профорієнтаційні заходи, на наше переконання, є важливим аспектом роботи класного керівника, соціального педагога, школярів та їхніх батьків. Вибір майбутньої професії – складний та нелегкий крок кожного підлітка, майбутнього випускника. Саме тому підліткам треба надавати максимум корисної інформації, допомагати розібратися у складнощах, що очікують їх у процесі вибору майбутньої професії.

Психологічні тренінги вже давно увійшли в практику шкільних практичних психологів. Учні, особливо підлітки потребують психологічної підтримки, особливо в такі складні часи. Психологічний тренінг – це цікавий спосіб дізнатися більше про власні особливості поведінки, про способи позбавлення від страхів та комплексів. Участь у подібних заходах завжди за бажанням учнів, проте, як показує практика завжди є багато бажуючих. Підлітки з задоволенням беруть участь в психологічних тренінгах.

Питання булінгу, навіть якщо такого явища немає серед учнів класу, має бути обговорено з учнями, адже подібні прояви негативної поведінки нерідко можна спостерігати як серед дитячих груп, так і груп дорослих людей. Саме тому виховні роз'яснювальні бесіди з питань попередження булінгу, конфліктів та інших негативних проявів повинні проводитися з учнями. Допустимий дистанційний формат.

Підлітки добре сприймають ігри, особливо, якщо тема цікава для них. Ділові ігри – досить сучасний метод навчальної роботи. Учні грають визначені ролі, проявляють власні творчі та інтелектуальні здібності, разом з тим, в процесі гри опановують нові знання. Ділові ігри варто впроваджувати в практику вивчення окремих тем з багатьох навчальних предметів, зокрема зарубіжна та українська література, іноземна мова, історія, біологія тощо.

У старшому шкільному віці підлітків варто привчати до організації та проведення заходів, зокрема таких, як круглі столи, конференції, засідання робочих груп тощо. Круглі столи, очевидно, є нескладною за організацією формою навчально-пізнавальної діяльності, співпраці вчителів та школярів. Для підлітків зовсім неважко дібрати актуальну цікаву тему для обговорення.

Нижче представлена програма заходів, які впроваджувалися в освітній процес експериментальної групи старшокласників.

Таблиця 2.2.

Програма заходів з підвищення рівня сформованості соціальної компетентності учнів старших класів у процесі змішаного навчання

<i>Форма роботи</i>	<i>Дата проведення</i>	<i>Відповідальні</i>
Онлайн-квест «Хто швидше?»	Жовтень 2021	Соціальний педагог, класні керівники
День патріотичного виховання «Козацькому роду нема переводу»	Листопад 2021	Вчитель історії, соціальний педагог

Волонтерська акція «Подаруй дитині книгу українською»	Грудень 2021	Соціальний педагог
Клуб веселих та кмітливих «Спіймай удачу за хвіст»	Грудень 2021	Педагог-організатор
День шкільного самоврядування «Лідери XXI століття»	Січень 2022	Соціальний педагог, педагог-організатор
Виховна година «Чому важлива профорієнтація?»	Лютий 2022	Класні керівники, соціальний педагог
Психологічний тренінг «Як домовлятися із власним Я»	Лютий 2022	Практичний психолог
Виховний захід «Булінг чи конфлікт: різниця понять»	Березень 2022	Соціальний педагог, практичний психолог
Ділова гра «Моя громадянська позиція»	Березень 2022	Соціальний педагог, класні керівники
Засідання «круглого столу» на тему «Соціальна криза: причини, можливі наслідки та як її уникнути»	Квітень 2022	Соціальний педагог, класні керівники

Висновки до другого розділу

Теоретичний аналіз проблеми формування соціальної компетентності школярів, проведений в першому розділі дослідження, дав змогу визначити рівні, критерії та показники явища, яке ми плануємо формувати (або ж підвищити рівень вже сформованого рівня). Так, визначено рівні сформованості соціальної компетентності учнів старшої школи: високий, достатній, середній та низький. Відповідно, дібрано критерії та показники, за якими й визначався висхідний рівень сформованості соціальної компетентності учнів.

До критеріїв соціальної компетентності відносимо: мотиваційний, комунікативний, критерій соціальної активності та критерій самооцінки. До кожного критерію відповідно до визначених рівнів були дібрані показники.

Встановлення висхідного рівня соціальної компетентності учнів старших класів дав змогу констатувати, що у переважній більшості респондентів експериментальної та контрольної груп за усіма критеріями переважають показники середнього рівня. Тобто, проблема формування соціальної компетентності учнів старших класів є актуальною та такою, що потребує вирішення.

Аналіз результатів констатувального етапу експериментальної роботи дав змогу розробити програму заходів, які б оптимально корелювалися між собою та допомагали б досягти бажаного результату.

Обґрунтовано програму формування соціальної компетентності учнів старших класів із акцентом на процес змішаного навчання, адже соціально-економічні та політичні умови передбачають саме таку форму освіти.

Наступний розділ присвячено опису формувального та контрольного етапів дослідно-експериментальної роботи, аналізу результатів та пошуку ефективних шляхів формування соціальної компетентності учнів старших класів.

РОЗДІЛ 3.

ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ТЕХНОЛОГІЇ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ СТАРШИХ КЛАСІВ У ПРОЦЕСІ ЗМІШАНОГО НАВЧАННЯ

3.1. Аналіз результатів експериментальної роботи

Після закінчення формувального етапу дослідно-експериментальної роботи, було організовано і проведено повторне діагностичне дослідження з метою порівняння результатів до впровадження програми підвищення рівня соціальної компетентності учнів старших класів та після. Контрольний етап експерименту також проводився в двох групах – контрольній та експериментальній. Задля чистоти експерименту ми не змінювали методичні матеріали для школярів. Також були повторно опитані класні керівники учнів.

Представимо результати контрольного етапу дослідження у вигляді діаграм за кожним критерієм.

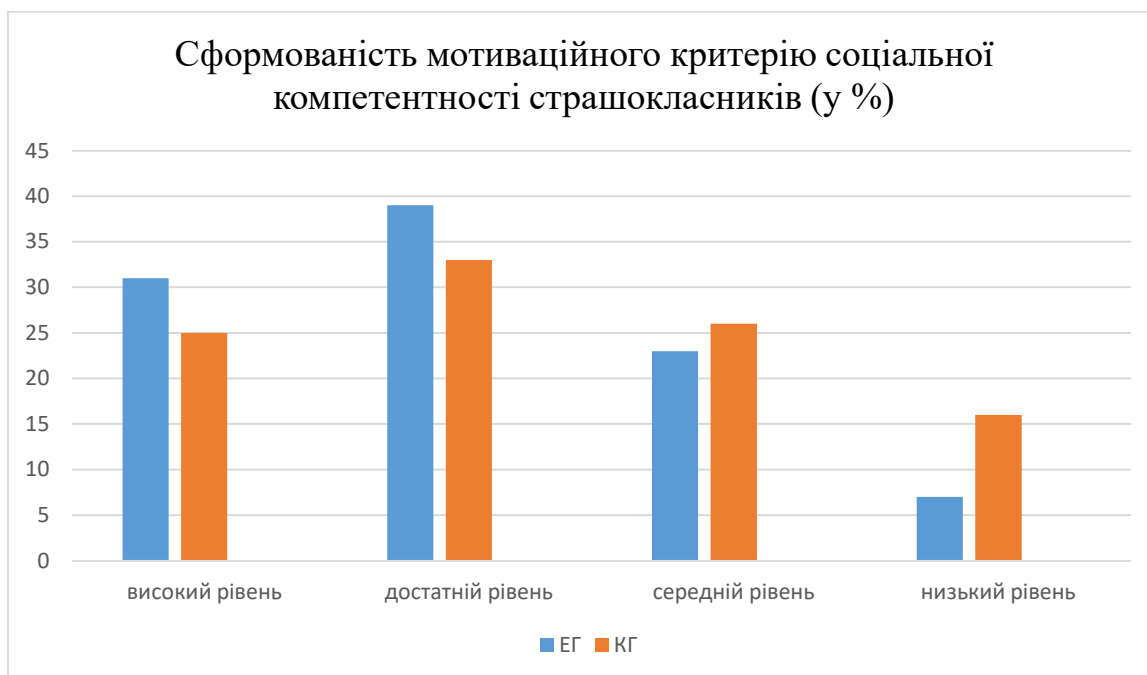

Рис. 3.1.

Результати контрольного етапу дослідження засвідчили, що рівень сформованості мотиваційного критерію соціальної компетентності старшокласників зріс, зокрема найбільші значення виявилися в експериментальній групі підлітків. Проте, в групі контрольній також динаміка позитивна.

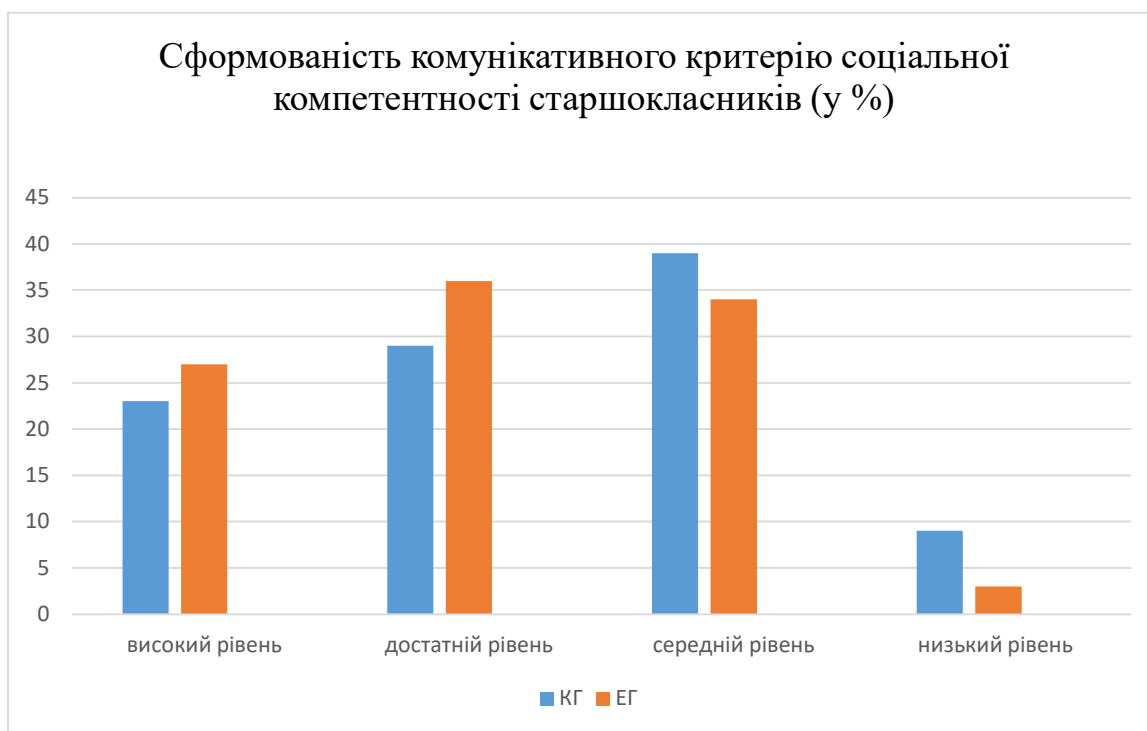

Рис. 3.2.

Аналогічною виявилася ситуація і при перевірці показників комунікативного критерію соціальної компетентності. Очікувано, що в експериментальній групі результати вищі, ніж в контрольній.

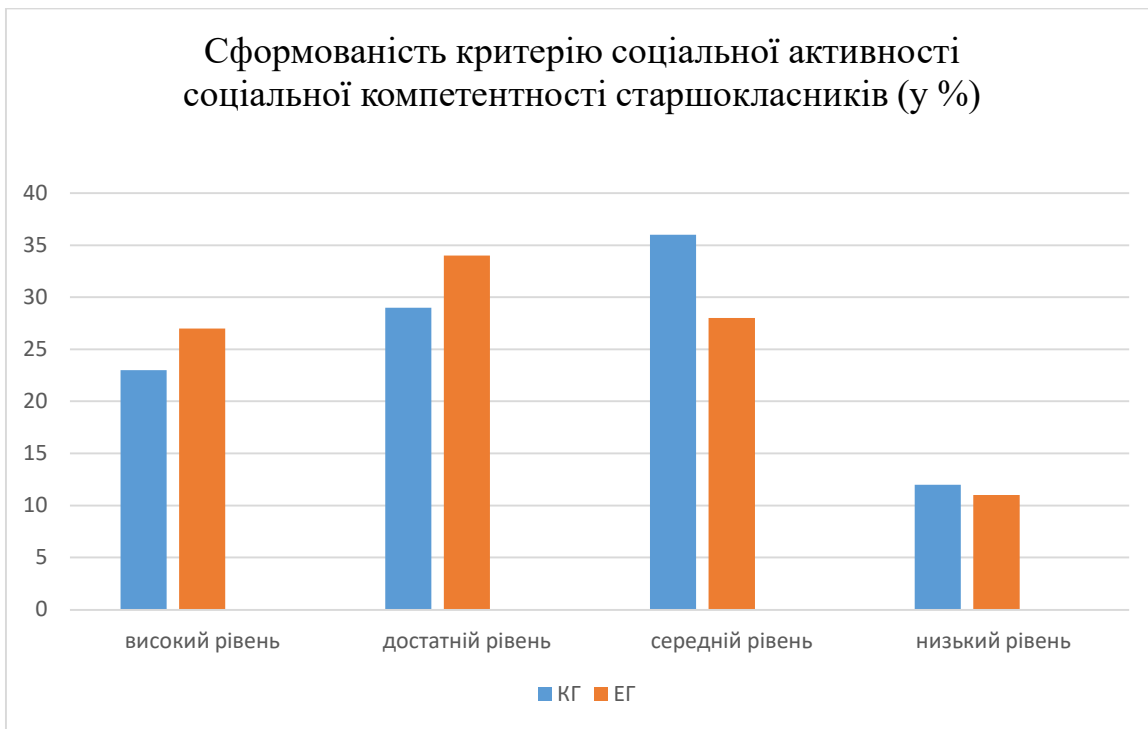

Рис. 3.3.

За критерієм соціальної активності виявлені результати, які засвідчили ефективність програми заходів щодо підвищення рівня соціальної компетентності старшокласників. В експериментальній групі результати вищі, ніж в контрольній.

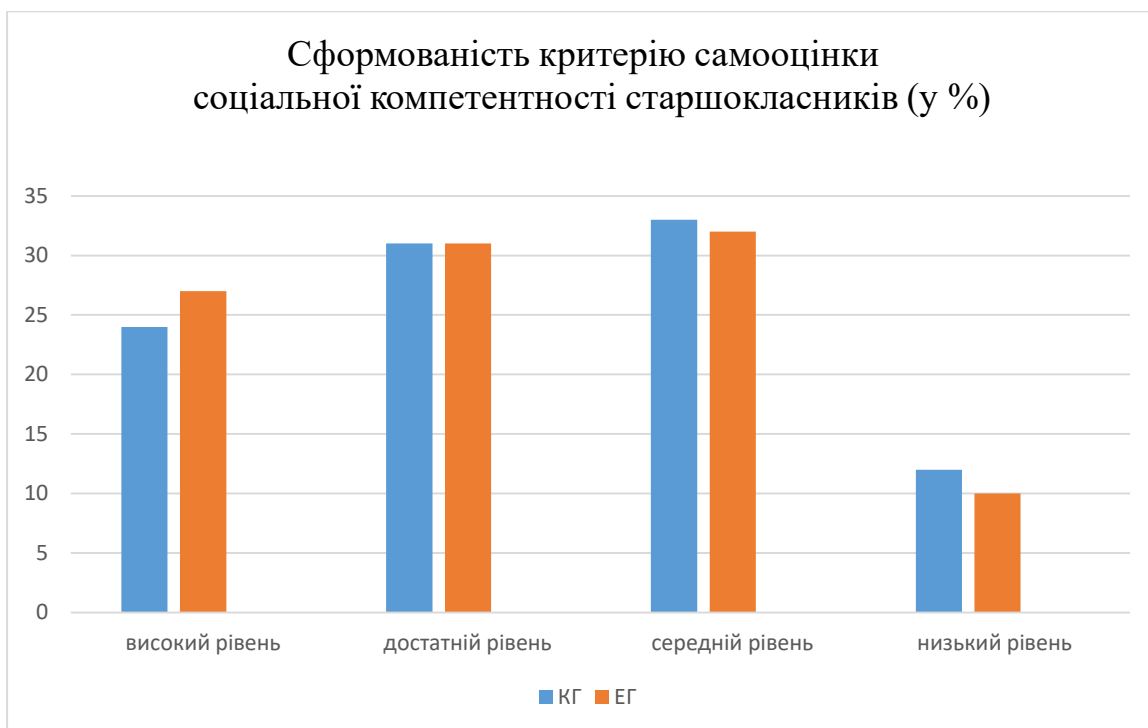

Рис. 3.4.

За критерієм самооцінки також виявилися позитивні результати. Узагальнені результати контрольної та експериментальної груп представлено в таблицях нижче

Таблиця 3.1.

Порівняння результатів контрольної групи старшокласників

критерій	мотивація			комунікація			Соціальна активність			Самооцінка		
	1*	2*	3*	1*	2*	3*	1*	2*	3*	1*	2*	3*
високий	23	25	+2	21	23	+2	21	23	+2	21	24	+3
достатній	28	33	+5	26	29	+3	26	29	+3	26	31	+5
середній	31	26	-5	37	39	-2	37	36	-1	37	33	-4
низький	18	16	-2	16	9	-3	16	12	-4	16	12	-4

1* - висхідний рівень

2* - контрольний рівень

3* - динаміка

Таблиця 3.2.

Порівняння результатів експериментальної групи старшокласників

критерій	мотивація			комунікація			Соціальна активність			Самооцінка		
	1*	2*	3*	1*	2*	3*	1*	2*	3*	1*	2*	3*
високий	22	31	+9	20	27	+7	20	27	+7	20	27	+7
достатній	31	39	+8	24	36	+12	24	34	+10	24	31	+7
середній	28	23	-5	41	34	-7	41	28	-13	41	32	-9
низький	19	7	-12	15	3	-12	15	11	-4	15	10	-5

Порівняльна таблиця результатів дослідно-експериментальної роботи з формування соціальної компетентності учнів старших класів довела ефективність програми формування соціальної компетентності учнів старших класів. Серед найбільш значимих результатів варто відмітити те, що не лише збільшувалася кількість учнів з високим рівнем сформованості соціальної компетентності, а значно знижувався показник з низьким рівнем. Тобто, ті учні, які при перевірці висхідного рівня сформованості соціальної компетентності мали низький рівень, після апробації програми заходів підвищили свій рівень до середнього та достатнього.

Очевидно, що учні, зокрема підлітки, не можуть мати однакові показники сформованості соціальної компетентності, проте, основним завданням закладу освіти, на наше переконання, є наближення до нуля кількість учнів з низьким рівнем соціальної компетентності.

Обґрунтовуючи рівні сформованості соціальної компетентності ми намагалися комплексно підійти до цієї проблеми. Рівні сформованості соціальної компетентності – поняття умовне, але для нас було важливим саме соціалізація особистості підлітка, його світосприйняття, базові уміння комунікабельності та соціальної активності. Тож, ми розуміли, що підлітки з низьким рівнем сформованості соціальної компетентності – це не соціалізовані особи, або є такою соціалізацію, яка, на жаль, потребує корекції, тобто ресоціалізації.

Таким чином, для нас було важливо, щоб у результаті дослідно-експериментальної роботи кількість учнів з низьким рівнем сформованості соціальної компетентності знизилася. Так, нам вдалося встановити, що за мотиваційним критерієм в експериментальній групі кількість учнів з низьким рівнем зменшилася на 7 осіб (було 11, стало 4); за комунікативним критерієм – зменшилася на 7 осіб (було 9 осіб, стало 2); за критерієм соціальної активності – на 3 особи (було 9, стало 6); за критерієм самооцінки – на 3 особи (було 9, стало 6 учнів).

В контрольній групі, як ми вже зазначали, динаміка також є. з усіма учнями регулярно проводилася виховна, роз'яснювальна, профорієнтаційна робота, усі

школярі мали можливість отримати консультацію практичного психолога та соціального педагога. Учні контрольної групи також брали участь в загальношкільних заходах, що проводилися за різними формами. Отже, результати контрольної групи конкретно за низьким рівнем сформованості соціальної компетентності такі: за мотиваційним критерієм – зменшилася кількість учнів на 1 особу (було 10, стало 9); за комунікативним критерієм – на 4 особи (було 9, стало 4); за критерієм самооцінки – на 2 особи (було 9, стало 7); критерій самооцінки – на 2 особи (було 9, стало 7).

Порівняльний аналіз результатів констатувального та контрольного етапів дослідження дають змогу стверджувати, що програма заходів з підвищення рівня сформованості соціальної компетентності учнів старших класів у процесі змішаного навчання є ефективною та такою, що може бути впроваджена на постійній основі в педагогічну практику закладу освіти.

Наступний підрозділ кваліфікаційної роботи присвячено розробці методичних рекомендацій щодо формування соціальної компетентності учнів старших класів у процесі змішаного навчання.

3.2. Методичні рекомендації щодо підвищення рівня сформованості соціальної компетентності учнів старших класів

Соціальна компетентність, як нам вже вдалося визначити, це особистісна характеристика індивідуума, яка може складатися із набору різних знань, умінь та навичок. Соціальна компетентність учня старших класів ми пропонуємо розуміти як поєднання мотиваційного, комунікативного критерію, критерію соціальної активності та самооцінки. Здійснена дослідно-експериментальна робота дала змогу підтвердити ефективність програми заходів з підвищення рівня сформованості соціальної компетентності учнів старших класів у процесі змішаного навчання. Разом з тим, стало очевидним, що формування означеної компетентності має відбуватися системно, протягом усього періоду навчання школяра. Ми переконані, що соціальна компетентність особистості є показником

її соціалізації. Як відомо, успішність соціалізації залежить від багатьох факторів, зокрема це умови проживання, склад сім'ї, особливості виховання, найближче оточення, фізичний та інтелектуальний стан дитини тощо. Відповідно, соціальна компетентність також є залежною від певних чинників. Так, якщо ми говоримо саме про школярів, можна виокремити: класний колектив, наявність формальних та неформальних лідерів, взаємодію з класним керівником, профіль закладу освіти, місце його розташування, укомплектованість педагогічними кадрами тощо.

Задля ефективного процесу формування соціальної компетентності учнів старших класів пропонуємо методичні рекомендації.

1. Систематичний моніторинг класних колективів щодо рівня сформованості окремих показників соціальної компетентності учнів, зокрема мотиваційного, комунікативного, показника соціальної активності та самоконтролю. Переконані, що вчасне виявлення проблеми дасть змогу швидше й ефективніше її подолати.

Моніторинг може бути здійснений як класним керівником, так і працівниками психологічної служби закладу освіти – соціальним педагогом та практичним психологом. Підлітки, як правило, з цікавістю беруть участь в опитуваннях, тестуваннях, анкетуваннях тощо. На сьогодні розроблено в достатній кількості діагностичних методик для осіб відповідного віку. Опрацювання результатів діагностик дасть змогу вчасно виявити недоліки у процесі соціалізації дитини, вжити необхідних заходів, за потреби залучити батьків, спеціалістів відповідних напрямів.

Отже, однією з найперших умов забезпечення ефективного формування та розвитку соціальної компетентності учнівської молоді є проведення систематичного моніторингу.

2. Регулярне підвищення професійної компетентності педагогічних працівників закладу освіти. Важливо, щоб педагоги, які безпосередньо працюють із дітьми, мали високий професійний рівень, були сучасними та добре знали особливості та потреби школярів. Відповідно, лише через регулярну

самоосвіту, участь в різних наукових та науково-методичних заходах, проходження курсів підвищення кваліфікації, стажування тощо педагог зможе бути тим взірцем, на якого учень захоче рівнятися.

Сьогодні для педагогів України розроблено та відкрито багато освітніх інтернет-ресурсів, завдяки яким можна значно підвищити свою компетентність. Якщо педагог буде відповідати на запити учнівської молоді, то завжди зможе бути для них порадиником, другом, вихователем.

3. Впровадження інноваційних технологій роботи з молоддю. Сучасна педагогічна наука стрімко розвивається на вимогу суспільства. Освітня система, як одна із найбільш прогресивних, має усі можливості навчати дітей з урахуванням сучасних потреб та вимог. Інноваційні інструменти в освіті впроваджуються постійно, адже це цікаво та корисно для учнів. Встановлено, що діти краще засвоюють інформацію, яка подається по-новому, сучасно. Там більше, що цифровізація освітнього середовища вимагає від закладу освіти, зокрема від вчителів, впровадження в освітній процес інноваційних технологій. Формування соціальної компетентності буде більш ефективним, якщо використовуватимуться інноваційні технології.

4. Забезпечення комплексного підходу до формування соціальної компетентності школярів. Очевидно, що для ефективного здійснення будь-якого виду діяльності треба комплексний підхід.

Вважаємо, що для формування соціальної компетентності школярів, зокрема й учнів старших класів, варто залучати батьків, психологічну службу, інших фахівців з різних соціальних інститутів міста задля комплексного підходу до означеного питання. Звісно, заклад освіти повсякчасно залучає батьківську громаду до освітнього процесу, проте, частіше за все, це відбувається з виховною метою – провести виховну бесіду з дитиною та батьками. У випадку залучення батьків до процесу формування соціальної компетентності дитини варто відводити їм роль не лише вихователя, але й старшого друга, професіонала своєї справи, напарника в спільній справі тощо. Батьки можуть залучатися до спільної

організації та проведення екскурсій, туристичних походів, спільних спортивних заходів тощо.

Також суттєвою має бути підтримка учнів з боку працівників психологічної служби. Основне завдання – бути для дитини тією особою, якій дитина буде довіряти. Довіра є основоположною для щирих розмов, вирішення конфліктних ситуацій. Відповідно, завдання практичного психолога та соціального педагога стати для школярів такими особами. Важливо щоб учні знали, що їх вислухають, підтримають, не залишать сам на сам із проблемною ситуацією, завжди підкажуть вихід із складних обставин.

Отже, для покращення рівня сформованості соціальної компетентності учнів ми визначили ряд рекомендацій. Представимо їх на рис. 3.1.

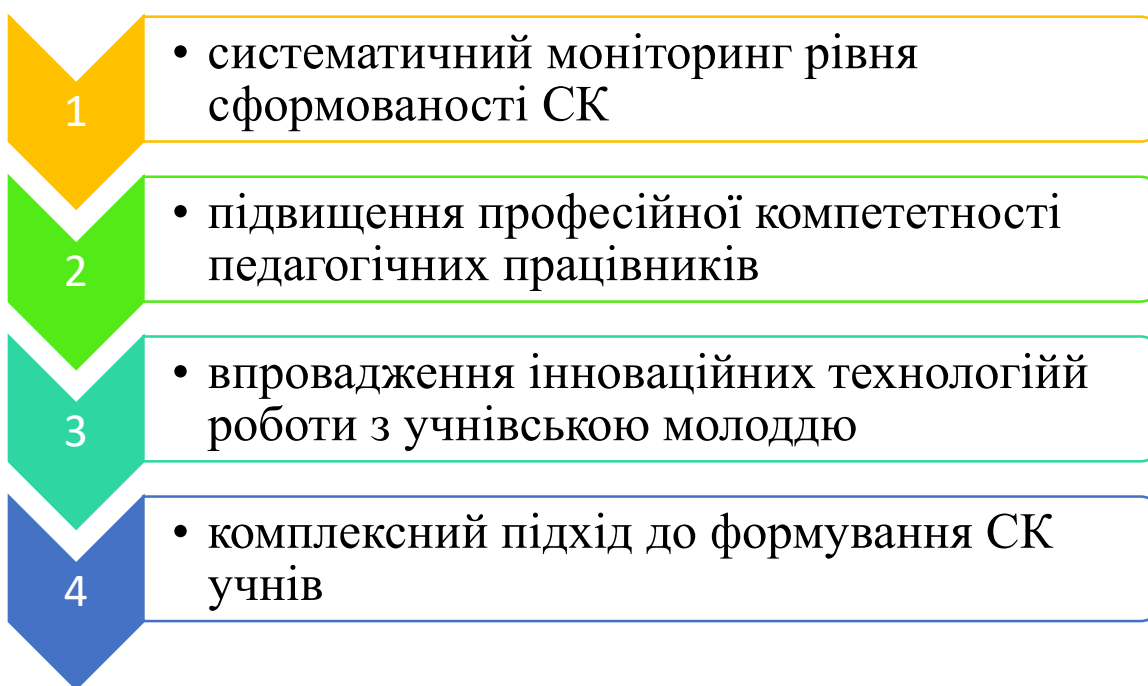

Рис. 3.5. Методичні рекомендації щодо підвищення рівня сформованості соціальної компетентності учнів

Висновки до третього розділу

Дослідно-експериментальна робота, яка здійснювалася протягом 2021-2022 навчального років на базі комунального закладу освіти «Криворізький обласний ліцей-інтернат для сільської молоді» дала змогу виявити такі результати.

Рівень соціальної компетентності учнів старших класів в обох групах, які брали участь в роботі, виріс. Учні контрольної групи у кількості 58 осіб проходили діагностику на початку і в кінці педагогічного експерименту. Протягом навчального року учні брали участь у всіх класних та загальношкільних заходах, були учасниками дня самоврядування, займалися волонтерською діяльністю тощо. Тобто, все, що передбачено планом навчальної та виховної роботи закладу освіти здійснювалося протягом навчального року. Проте, учні контрольної групи не брали участі в формувальному етапі роботи.

Учням експериментальної групи, окрім класних та загальношкільних заходів, були запропоновані заходи щодо розвитку окремих критеріїв та показників соціальної компетентності відповідно до розробленої програми заходів. З'ясовано, що учні експериментальної групи мали більш високі показники сформованості соціальної компетентності після формувального етапу дослідження. Тож, можемо стверджувати про ефективність розробленої програми заходів.

Результати дослідно-експериментальної роботи покладено в основу розробки методичних рекомендацій щодо формування соціальної компетентності учнів старших класів. Так, вважаємо, що дотримання визначених умов буде сприяти педагогам у досягненні позитивного результату, зокрема: систематичний моніторинг класних колективів щодо рівня сформованості окремих показників соціальної компетентності учнів; регулярне підвищення професійної компетентності педагогічних працівників; впровадження інноваційних технологій роботи з молоддю; комплексний підхід до формування соціальної компетентності школярів.

ВИСНОВКИ

Молодь є тією частиною населення, на яку завжди держава звертала особливу увагу. Існує багато державних молодіжних програм, в нашій державі всіляко підтримується молодіжний рух тощо. Проте, проблеми молоді не вирішені до кінця. Освітні заклади мають потужну базу для реалізації багатьох завдань державної молодіжної політики, зокрема формування та розвиток ключових компетентностей, соціалізація дітей через набуття соціального досвіду тощо.

Формування та розвиток соціальної компетентності учнів старших класів залишається актуальною проблемою, адже дослідно-експериментальна робота засвідчила, що рівень мотивації, комунікативних здібностей, соціальної активності, самооцінки школярів є різним – від високого до низького. При чому найбільшого занепокоєння викликають саме школярі з низьким рівнем сформованості соціальної компетентності, адже цей факт свідчить про низьку соціалізацію особистості. Низький рівень соціалізації особистості є складною комплексною проблемою, яка має бути вирішена так само комплексно – батьки, заклад освіти, колектив однолітків тощо. Тільки такий підхід може бути ефективним при ресоціалізації особистості школяра.

Відповідно до поставленої мети кваліфікаційної роботи були визначені завдання, вирішення яких дало змогу зробити такі висновки.

Уточнено поняття «компетентність» та «компетентнісний підхід». З'ясовано, що компетентність може стосуватися будь-якої сфери життєдіяльності особистості, цим пояснюється система різноманітних компетентностей – соціальна, професійна, управлінська, комунікативна, інтерактивна тощо. Компетентності класифікують як предметні, ключові, загальні та спеціальні. У нашому дослідженні ми розуміємо соціальну компетентність як особистісну характеристику, що включає в себе набір здатностей, умінь та навичок, які покликані забезпечити особистості її ефективне функціонування у суспільстві.

Проаналізовано основні наукові підходи, зокрема компетентнісний як провідний, діяльнісний, системний, аксіологічний. Науковий підхід розуміємо як впровадження в освітній процес певних технологій навчання з орієнтацією на формування у здобувачів освіти потрібних умінь та навичок.

Сучасний заклад освіти має усі потужності для реалізації технологій формування соціальної компетентності учнів старшої школи. Особливо гостро означена проблема постала в часи тотального карантину та військової агресії на території України. Змішане навчання стало одним із засобів безперервного навчання та виховання школярів. Визначено переваги змішаного навчання учнів, зокрема це безперервність, осучаснення процесу навчання, інтерактивність, індивідуальна комунікація, об'єктивність оцінювання школярів тощо.

Теоретичний аналіз проблеми формування соціальної компетентності школярів дав змогу визначити рівні, критерії та показники досліджуваного феномену. Так, визначено рівні сформованості соціальної компетентності учнів старшої школи: високий, достатній, середній та низький. Відповідно, дібрано критерії та показники, за якими й визначався висхідний рівень сформованості соціальної компетентності учнів.

До критеріїв соціальної компетентності відносимо: мотиваційний, комунікативний, критерій соціальної активності та критерій самооцінки. До кожного критерію відповідно до визначених рівнів були дібрані показники.

Встановлення висхідного рівня соціальної компетентності учнів старших класів дав змогу констатувати, що у переважній більшості респондентів експериментальної та контрольної груп за усіма критеріями переважають показники середнього рівня. Тобто, проблема формування соціальної компетентності учнів старших класів є актуальною та такою, що потребує вирішення. Аналіз результатів констатувального етапу експериментальної роботи дав змогу розробити програму заходів, які б оптимально корелювалися між собою та допомагали б досягти бажаного результату.

Обґрунтовано програму формування соціальної компетентності учнів старших класів із акцентом на процес змішаного навчання, адже соціально-економічні та політичні умови передбачають саме таку форму освіти.

Дослідно-експериментальна робота, яка здійснювалася протягом 2021-2022 навчального років на базі комунального закладу освіти «Криворізький обласний ліцей-інтернат для сільської молоді» дала змогу виявити такі результати.

Рівень соціальної компетентності учнів старших класів в обох групах, які брали участь в роботі, виріс. Учні контрольної групи у кількості 58 осіб проходили діагностику на початку і в кінці педагогічного експерименту. Протягом навчального року учні брали участь у всіх класних та загальношкільних заходах, були учасниками дня самоврядування, займалися волонтерською діяльністю тощо. Тобто, все, що передбачено планом навчальної та виховної роботи закладу освіти здійснювалося протягом навчального року. Проте, учні контрольної групи не брали участі в формувальному етапі роботи.

Учням експериментальної групи, окрім класних та загальношкільних заходів, були запропоновані заходи щодо розвитку окремих критеріїв та показників соціальної компетентності відповідно до розробленої програми заходів. З'ясовано, що учні експериментальної групи мали більш високі показники сформованості соціальної компетентності після формувального етапу дослідження. Тож, можемо стверджувати про ефективність розробленої програми заходів.

Результати дослідно-експериментальної роботи покладено в основу розробки методичних рекомендацій щодо формування соціальної компетентності учнів старших класів. Так, вважаємо, що дотримання визначених умов буде сприяти педагогам у досягненні позитивного результату, зокрема: систематичний моніторинг класних колективів щодо рівня сформованості окремих показників соціальної компетентності учнів старших класів; регулярне підвищення професійної компетентності педагогічних працівників закладу

освіти; впровадження інноваційних технологій роботи з молоддю; забезпечення комплексного підходу до формування соціальної компетентності школярів.

Проведене дослідження не вичерпує усіх аспектів проблеми формування соціальної компетентності учнів старших класів у процесі змішаного навчання. У подальшому варто дослідити шляхи розв'язання означеної проблеми, зокрема вдосконалення форм і методів формування соціальної компетентності учнівської молоді, визначення взаємозалежностей між розвитком соціальної компетентності сучасних підлітків та особливостями їх професійно-ціннісних орієнтацій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрощук І. В. Наукові підходи до підготовки майбутніх вчителів технологій як суб'єктів педагогічної взаємодії : *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи. Випуск 54 : збірник наукових праць / М-во освіти і науки України, Нац. Пед. ун-т імені М.П. Драгоманова. Київ : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2016. С. 14–19.*
2. Башманівський О. Л. Урахування особливостей змісту освіти та навчального матеріалу як дидактична умова формування інтелектуальних умінь учнів. *Вісник Житомир. держ. ун. ім. І. Франка.* 2008. № 39. С. 101–105.
3. Бех Ю. В. Філософські проблеми сучасного управління складними системами : ідеї, принципи і моделі : монографія / Ю. В. Бех, А. І. Слепцов. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2012. 404 с.
4. Бондаренко Н. Б. Мотиви опанування учнями 7–9 класів іноземної мови як засобу самовираження осо-бистості: Автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.07. Київ, 2002. 18 с.
5. Борбич Н. В. Формування соціальної компетентності студентів педагогічних коледжів : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.05 «Соціальна педагогіка». Київ, 2013. 22 с.
6. Бугрименко А. Г. Внутрішня і зовнішня навчальна мотивація у студентів педагогічного ВНЗ. *Психологічна наука і освіта.* 2006. № 4. С. 28.
7. Василюк Т.Г. Дидактичні засади формування соціальної компетентності студентів педагогічних університетів у процесі навчання гуманітарних дисциплін. Дис. ... канд. пед. наук 13.00.09 – теорія навчання. Тернопіль, 2016. 286 с.
8. Василюк Т.Г., Размолодчикова І.В. Соціально-психологічний театр як інноваційна технологія соціальної роботи. *Інноваційна педагогіка.* 2021. № 33. с. 88-91.
9. Великий тлумачний словник української мови / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. К.: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2004. 1440 с.

10. Вітвицька С.С. Аксіологічний підхід до виховання особистості майбутнього вчителя. *Креативна педагогіка. Наук.-метод. журнал / Академія міжнародного співробітництва з креативної педагогіки*. Вінниця, 2015. Вип. 10. С. 63-67.
11. Глухова Е. И. Специфика формирования самооценки в подростковом возрасте и ее влияние на социальное поведение. *Вестник Университета*. 2013. № 23. С. 237–240.
12. Греческая история. / Под ред. Р. В. Светлова. (Серия «Античная библиотека». Раздел «Античная литература»). СПб.: Алетейя. 1993. 448 стр.
13. Дениско О. Переваги та перспективи впровадження змішаного навчання у практику закладів вищої освіти в умовах пандемії. *Міжнародний науковий журнал «Грааль науки»*. 2021. №4. С. 490–492.
14. Дубасенюк О. А. Інноваційні освітні технології та методики в системі професійно-педагогічної підготовки. *Професійна педагогічна освіта: інноваційні технології та методики: монографія / за ред. О. А. Дубасенюк*. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Я. Франка, 2009. С. 14–37.
15. Єрмаков І. Педагогіка життєтворчості: орієнтири для ХХІ століття. *Кроки до компетентності та інтеграції в суспільство : наук.-метод. зб. [ред. кол. Н.Софій (голова), І. Єрмаков (керівн. авторськ. кол-ву і наук. ред.) та ін.]*. Київ : Кон-текст, 2000. С.58–72.
16. Зарицька В. Теоретико-методологічні основи розвитку емоційного інтелекту у контексті професійної підготовки: монографія. Запоріжжя : КПУ, 2010. 304 с.
17. Зинченко В. П. Психологический словарь. М.: ООО «Издательство Астрель», 2004. 479с.
18. Змішане навчання у закладах професійної (професійно-технічної) освіти. *Навчально-методичний посібник / О Пасічник, Ю. Єлфімова, Х. Чушак, О. Шинаровська, А. Донець*. К.: 2021. 92 с.

19. Зязюн І. А. Інтелектуально-творчий розвиток особистості в умовах неперервної освіти // Неперервна професійна освіта: проблеми, пошуки, перспективи : монографія / За ред. І. А.Зязюна. – К.: Віпол, 2000. – С.11–57
20. Коваленко В. В. Формування соціальної компетентності молодших школярів засобами інформаційно-комунікаційних технологій : *посібник* / за наук. ред. проф. М. П. Лещенко. К., 2017. 192 с.
21. Колесникова О.А. Діяльнісний підхід до формування в учнів експериментаторських умінь засобами мобільних та дистанційних технологій в навчанні фізики. Дис. ... канд. пед. наук 13.00.02 – теорія та методика навчання (фізика). Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. Київ, 2021. 250 с.
22. Колесникова О.А. Діяльнісний підхід до формування в учнів експериментаторських умінь засобами мобільних та дистанційних технологій в навчанні фізики. Дис. ... канд. пед. наук 13.00.02 – теорія та методика навчання (фізика). Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. Київ, 2021. 250 с.
23. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека освітньої політики / Під заг. ред. О. В. Овчарук. Київ : «К.І.С.», 2004. 112 с.
24. Комунікації в освіті: історія, теорія, практика / За ред. О. Гомотюк. Тернопіль, 2020. 207 с.
25. Кондрус О. В. Соціалізація особистості – необхідна умова виховання громадянина України. *Збірник наукових праць Запорізького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти*. 2012. № 11 (3). URL: http://virtkafedra.ucoz.ua/el_gurnal/pages/vyp11/3/Kondrus.pdf
26. Концептуально-технологічна модель підготовки майбутніх фахівців соціально-педагогічної сфери [монографія] / авт. кол. Т. Василюк, І. Лисоконь, І. Размолодчикова, І. Шимко; упор. І. Лисоконь. Кривий Ріг : КДПУ, 2022. 169 с.

27. Кремень В. Г. Філософія людиноцентризму в освітньому просторі. Філософія людини і освіта: [монографія]. [3-тє вид.]. Київ : Леся, 2012. 523 с. (Філософія освіти: пошук пріоритетів: у 7 кн.; кн. 2).
28. Куземко Л. Зміст, форми і методи формування технологічної компетентності студентів педагогічних спеціальностей. Освітологічний дискурс. 2015. № 2 (10). С. 159–169.
29. Лаппо В. В. Основи педагогічних досліджень : навчально-методичний посібник. Івано-Франківськ : НАІР, 2016. 284 с.
30. Лещук Г. В. Соціалізація особистості як соціально-педагогічне явище. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Педагогіка, соціальна робота»*. Вип. 20. С. 71 – 73.
31. Міжнародне співробітництво та інтеграція у галузі освіти як важливий фактор конкурентоспроможності української освітньої системи. Наукові записки. Історичні науки. 2013. Вип. 21. С. 149–155.
32. Москаленко В. В. Соціалізація особистості : монографія / В. Москаленко. – К.: Фенікс, 2013. 540 с.
33. Новиков А. М. Методология: словарь системы основных понятий / А. М. Новиков, Д. А. Новиков. М. : Либроком, 2013. 208 с.
34. Нові програми та можливості, відкрита наука, розвиток дослідницьких інфраструктур : плани МОН у науковій євроінтеграції на 2022 рік. URL : <https://cutt.ly/tHpOMQG>
35. Освіта для демократичного громадянства і освіта прав людини : хартія ради Європи. URL : www.academia.edu/2053430
36. Основні особливості підліткового віку. Український фонд «Благополуччя дітей». URL: <https://rescentre.org.ua/poperedzhennia-zhorstokoho-povodzhennia-z-ditmy/pidlitkovyi-vik>
37. Отич О.М. Розвиток творчої індивідуальності студентів професійно-педагогічних навчальних закладів засобами мистецтва: монографія / О.М. Отич; за наук. ред. І.А. Зязюна. Чернівці: Зелена Буковина, 2011. 248 с.

38. Панфілов Ю., Фурманець Б. Компетентнісний підхід в освіті: досвід, проблеми, перспективи. *Теорія і практика управління соціальними системами*. № 3. 2017. С. 55 – 67.
39. Пометун О. І. та ін. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання / О. І. Пометун, Л. В. Пироженко. – К.: АСК., 2005. – 197 с.
40. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
41. Равен Дж. Педагогическое тестирование: проблемы, заблуждения, перспективы / Джон Равен; [пер. Э. Гусинский, Ю. Турчанинова]. – 2-е, изд. испр. Москва : Когито-Центр, 2001. 142 с.
42. Робак В. Система підготовки соціальних працівників у деяких зарубіжних країнах. Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя. Сер. : Психолого-педагогічні науки, 2013. № 2. С. 206– 210.
43. Родигіна І. В. Інноваційний потенціал компетентнісного підходу в освіті. *Молодий вчений*. 2017. № 5. С. 423-426. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2017_5_98
44. Романчук Н. Компетентнісний підхід в освіті: концепції, суть, зміст. *Науковий вісник МНУ імені В.О. Сухомлинського. Педагогічні науки*. № 4 (63), 2018. С. 119 – 122.
45. Савченко О. Я. Компетентнісний підхід як ресурс інноваційного розвитку шкільної освіти. *Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету*. Вип. 33. 2015. С. 161–167.
46. Сисоєва С. О. Технологізація освітньої діяльності в умовах неперервної професійної освіти. *Неперервна професійна освіта: проблеми, пошуки, перспективи: монографія / за ред. І. Зязюна*. Київ, 2000. С. 249–273.
47. Словник.UA. URL: <https://cutt.ly/fZ3w1z6>
48. Смагіна Т. Поняття та структура соціальної компетентності учнів як наукова проблема. *Вісник Житомирського державного університету*. Вип. 50. Педагогічні науки. С. 138 – 142.

49. Соціолого-педагогічний словник; [за ред. В.В Радула]. Київ, «ЕксОб», 2004. 304 с.
50. Талаш І.О. Науково-психологічний аналіз компетентності як наукової категорії. Проблеми сучасної психології. 2018. Вип.42. С.191-211.
51. Талаш І.О., Шимко І.М. Соціальна компетентність – якісна характеристика процесу соціалізації. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. 2018. Серія 11. Соціальна робота. Соціальна педагогіка. Вип.24 (II том). С.166-173.
52. Флярковська О.В. Формування соціальної компетентності у підлітковому віці. *Наукові записки Малої академії наук*. № 2(18). 2020. С. 81 – 87.
53. Химинець В. Компетентнісний підхід до професійного розвитку вчителя [текст] / В. Химинець // Закарпатський інститут післядипломної педагогічної освіти. URL: <http://zakinppo.org.ua/2010-01-18-13-44-15/233-2010-08-25-07-10-49>
54. Шахрай В. Потенціал інтерактивного театру у формуванні соціальної компетентності школярів. *Соціальна педагогіка : теорія і практика*. 2011. № 4. С. 49
55. Ягупов В. В. Мотивація навчальних дій як дидактичний принцип / В.В. Ягупов // Педагогіка і психологія професійної освіти : [наук.-метод. журнал / гол. ред. акад. Н. Г. Ничкало]. – 2000. – № 1. – С. 44–52
56. Christopher Bishop. *Neural Networks for Pattern Recognition*, Oxford University Press [Текст]: – 1996р – 498с – ISBN 0-19-853864-2
57. Jagupow Wasyl. *Zasady kompetencyjnego podejsia w oswiacie zawodowej (Принципы компетентностного подхода в профессиональном образовании) / Wasyl Jagupow // Edukacja – technika – informatyka: Rocznik naukowy. – Rzeszow: Wyd-wo Oswiatowe FOSZE, 2013*
58. Razmolodchykova I. V. (2022) Planning and Organization of Work of the Extracurricular Educational Institution as a Socio-Pedagogical Issue and the Basis of Development of a Creative Personality. *International Journal of Innovative Technologies in Social Science*. 1(33). doi: 10.31435/rsglobal_ijitss/30032022/7757

59. Richard O. Duda, Peter E. Hart, David G. Stork (2001) Pattern classification (2nd edition) [Текст], Wiley, New York: 2001p – 738 p
60. Tamara G. Vasyliuk, Ilia O. Lysokon, and Iya M. Shimko. 2021. Digital Educational Environment of a Modern University: Theory, Practice and Administration. In Digital Humanities Workshop (DHW 2021), December 23, 2021, Kyiv, Ukraine. ACM, New York, NY, USA, 8 pages.
61. Tuning, Educational Structures in Europe. Learning outcomes. Competences. Methodology. 2001 – 2009. URL: [www. Relintdeusto / Tuning Project](http://www.Relintdeusto/TuningProject).
62. Vasyliuk, T. G. (2021). Model of formation of social competence of students in the process of studying the disciplines of the humanitarian cycle. *Educational Dimension*, 56(4), 171–182.

ДОДАТКИ

Опитувальник для класних керівників «Особливості моїх учнів»

16. Чи вважаєте Ви свій клас дружнім?
17. Хто в класі формальний лідер (староста класу)?
18. Хто в колективі неформальний лідер?
19. Чи є в колективі підлітки, здатні на булінг?
20. Як часто в класі відбуваються конфлікти?
21. Як в цілому Ви оцінюєте успішність навчання класу (відмінно, добре, задовільно)?
22. Хто в класі відмінник?
23. Кому з учнів Ви довіряєте?
24. Кому з учнів Ви не довіряєте?
25. В якій колективній творчій справі брали участь Ваші учні за останній час?
26. Про кого з учнів можна сказати «щирість класу»?
27. Про кого з учнів можна сказати «волонтер»?
28. Про кого з учнів можна сказати «швидка допомога однокласникам»?
29. Про кого з учнів можна сказати «проблемна поведінка»?
30. Про кого з учнів можна сказати «непередбачуваність класу»?

АНКЕТА

самоорганізації та самоконтролю

1. В моєму розкладі сьогодні такі уроки: ...
2. Вважаю, що добре працював на таких уроках: ...
3. Незадоволений собою на уроках: ...
4. Готував домашнє завдання (у школі чи вдома): ...
5. Якщо в школі, то на підготовку якого предмета використовував самопідготовку? ...
6. Як розділив завдання (почергово, в міру труднощів, спочатку письмові, потім - усні): ...
7. Який додатковий матеріал використав для підготовки домашніх завдань? ...
8. Книга, оповідання, яку в даний час читаю: ...

Анкета

Рівень громадянської активності

1. Чи знаєте Ви свої права?

- а) так; б) ні; в) знаю деякі; г) не знаю;

2. Звідки ви дізнаєтесь про права людини ;

- а) з підручника правознавства; б) від вчителів; в) від батьків, друзів
г) від директора, д) з інших джерел;

3. З яким із наступних тверджень Ви б погодилися:

- а) Головне - забезпечити виконання кожною людиною її обов'язків;
б) Людина - найвища цінність, її права та свободи не можуть бути ніким порушені;
в) Людина може бути і вільною особистістю, і достойним громадянином, а його права та обов'язки доповнюють одне одного;

4. Що значить ваш навчальний заклад для Вас?

(відповідь просимо дати на звороті)

5. Чи маєте Ви можливість знайомитися зі своїми оцінками?

- а) так; б) ні; в) маю, але з ускладненнями;

6. Чи будете Ви оприлюднювати свою думку, якщо вона відрізняється від думки вчителя?

- а) так; б) ні; в) не знаю;

7. Чи спостерігали Ви різницю у відношеннях вчителя до учня в залежності від:

- а) успішності; б) національності; в) зовнішнього вигляду;
г) матеріального стану батьків;

8. Чи мають місце у школі, на вашу думку випадки приниження людської гідності?

- а) так; б) ні; в) не знаю;

9. На яких принципах будуються відносини між учнями та вчителями:

- а) поваги; б) покори; в) взаємної байдужості; г) не знаю;

10. Чи дозволяють собі вчителі говорити з учнями в грубій принизливій формі?

- а) так; б) ні; в) часто; г) не пригадую;

11. Чи приміняють вчителі фізичну силу по відношенню до учнів?

- а) так; б) ні; в) часто; г) не пригадую;

12. Які обов'язки мають учні нашої школи (записані в Уставі навчального закладу) ?

(відповідь просимо дати на звороті)

13. До кого Ви б звернулися у випадку несправедливого рішення вчителя?

- а) до класного керівника; б) адміністрації; в) батьків;
г) у комісію по захисту прав дитини;

Методика

«Визначення рівня згуртованості дитячої групи»

Визначте ваше погодження або непогодження про ваш клас, вибравши відповідь, яка найбільше влаштовує вас і поставте «так» чи «ні» біля питання.

1. Учні нашого класу готові виконати будь-яке громадське доручення.
2. Учні нашого класу люблять та бажають вчитися.
3. Учні нашого класу добре ставляться один до одного.
4. Учні нашого класу рідко сваряться між собою.
5. Учні нашого класу завжди допомагають один одному.
6. Учні нашого класу часто бувають разом у вільний час.
7. Учні нашого класу активно беруть участь в громадській роботі.
8. Учні нашого класу задоволенні результатами своєї роботи.
9. Учні нашого класу завжди рахуються з думкою інших.
10. Всі позакласні заходи проходять у нас весело та завзято.
11. Учні нашого класу гостро реагують на успіхи і невдачі один одного в навчанні.
12. Учні нашого класу дружні та доброзичливі.

1-4 низька згуртованість

5-8 середній рівень

9-12 високий рівень згуртованості

Модифікація опитувальника А.А. Реана

«Рівень мотивації учнів»

(для учнів 5—7-х класів)

Інструкція: Дорогий друже! Прочитай наведені думки і виріши, які з них стосуються тебе і, якщо ти з ними згоден, — поряд напиши «так». Якщо думка тебе не стосується, то напиши поряд «ні». Будь відвертий.

1. Починаючи роботу на уроці, я сподіваюся на успіх.
2. Звичайно на уроках я активно працюю, часто піднімаю руку, коли потрібно відповісти на питання.
3. У мене поки немає планів на майбутнє.
4. Якщо навчальний матеріал мені не зрозумілий, я прагну в ньому обов'язково розібратися або самостійно, або за допомогою вчителя й однокласників.

5. Я обов'язково хочу досягти успіху в навчанні.
6. Навіть якщо мені предмет не подобається, я все одно прагну отримати з предмета хороші оцінки.
7. Якщо задача дуже важка і незрозуміла для мене, то я відмовляюся її розв'язувати.
8. Якщо мені хочуть доручити яке-небудь завдання, то я спробую знайти поважну причину і відмовитися від доручення.
9. При зустрічі з труднощами я шукаю способи їх подолання.
10. Я — настирна людина.
11. Якщо я отримав «2» з якого-небудь навчального предмета, то обов'язково намагаюся її виправити.
12. У мене є вже плани на майбутнє. І
13. Мої близькі вважають мене ледачим.
14. Для мене дуже важливо робити свою справу якомога краще, навіть якщо через це у мене виникають непорозуміння з друзями.
15. Мої батьки мене дуже суворо контролюють.
16. Я часто відчуваю сумнів в успіху при виконанні якої-небудь справи.
17. При невдачі я відмовляюся від поставленої цілі.
18. Успіх у моєму навчанні залежить від моєї цілеспрямованості й наполегливості, а не контролю батьків.
19. Якщо у мене виникає яке-небудь бажання, я обов'язково прагну його здійснити.
20. Якщо я не виконав якесь завдання, я не переживаю через те, що мене будуть лаяти або засуджувати.

Ключ до опитувальника:

Відповідь «Так» — питання № 1, 2, 4, 5, 6, 9, 10, 11, 12, 14, 18, 19.

Відповідь «Ні» — питання № 3, 7, 8, 13, 15, 16, 17, 20.

Критерії оцінки результатів опитування пропонуються такі:

від 0 до 13 балів — виражена мотивація на невдачу, учень вважає для себе більш важливим уникнути якої-небудь неприємності, помилки, неуспіху, ніж спробувати досягти якого-небудь результату в діяльності;

від 14 до 17 балів — мотиваційний полюс яскраво не виражений, проте той, хто набрав 14 балів, може вважатися таким, що має тенденцію до уникнення невдачі, а 17 балів — схильний до вияву тенденції до досягнень;

від 18 до 20 балів — яскраво виражені мотивація на успіх, прагнення до досягнень у діяльності й у спілкуванні, цілеспрямованість.

За підсумками тестування учнів 5—7-х і 8—9-х класів підраховується кількість дітей з мотивацією на успіх і з мотивацією на невдачу. У середині групи учнів, у яких мотиваційний полюс не виражений, підраховується кількість тих, хто все ж таки більшою мірою схильний до досягнення успіху, і кількість тих, хто схильний до уникнення невдачі.

**Анкета для учнів
«Мої життєві та професійні плани»**

Прізвище, ім'я _____

Дата народження «__» _____ Стать _____ Вік _____

Школа _____ Клас _____

Дата опитування «__» _____ 20____ Час ____ год. _____ хв.

Моя майбутня професія _____

Інструкція: Просимо уважно ознайомитися з питаннями та різноманітними варіантами відповідей на кожне з них, а потім зазначити ті варіанти, які співпадають з Вашою думкою. Бажано в кожному випадку вибирати лише один варіант відповіді. Можливою, але менш бажаною є відповідь, що складається з 2-3-х варіантів. Свій вибір зазначте, поставивши хрестик (X) у клітинці – навпроти потрібної Вам відповіді, а якщо обираєте більше, ніж 1 варіант (але не більше 3-х), то зазначте свій вибір у клітинках не хрестиком, а цифрами 1, 2, 3, починаючи з того варіанту, який є, на Вашу думку, найважливішим (тобто, проранжуйте обрані відповіді).

Якщо жоден з вказаних варіантів Вам не підходить, запишіть власну відповідь, проте вдавайтеся до цього якнайменше.

Дякуємо за щирі відповіді та співпрацю!

1. Чи обрали Ви вже професію, вид діяльності, – те, чим Ви будете займатися по закінченні школи?

- о Так, я добре собі це уявляю;
- о маю певні плани, але ще сумніваюся у виборі;
- о ні, хоча час від часу розмірковую про це;
- о навіть не замислювався над цим;

Свій варіант: _____

1. Що буде для Вас визначальним при виборі подальшого навчання чи конкретного фаху?

- о власні уподобання, реалізація своїх основних інтересів та захоплень;
- о високий рівень заробітної плати;
- о висока вірогідність працевлаштування;
- о високий престиж професії;
- о порада чи вказівка батьків або інших родичів;
- о порада товаришів;
- о ще не знаю;

що ще _____

1. З яких джерел Ви отримуєте найбільше інформації про різні професії?

- о вдома, – від батьків чи родичів;
- о від друзів, знайомих однолітків;
- о в школі, – від учителів чи спеціально запрошених представників різних професій психолога чи соціального педагога
- о на підставі власних життєвих спостережень;
- о з книг, кінофільмів;
- о із засобів масової інформації (газет, радіо, телебачення та ін.);
- о з реклами, оголошень;
- о з випадково почутих розмов;

інше _____

1. Що приваблює Вас у майбутній професії?

- о реалізація своїх інтересів, нахилів та здібностей;
- о самостійний і творчий характер праці;

- о її престижність;
- о можливість стати самостійною і незалежною особистістю;
- о можливість отримати матеріальну незалежність, жити в достатку;
- о її важливість досягнути високу посаду, набути ваги в суспільстві;
- о можливість самоствердження;

що ще _____

1. Наскільки серйозним і обдуманим вважаєте Ви своє рішення щодо подальшого навчання та вибору конкретного фаху?

- о остаточним і безповоротним;
- о дуже серйозним, обґрунтованим вагомими аргументами;
- о достатньо серйозним на даний момент;
- о не дуже серйозним, але мені воно здається цікавим;
- о випадковим, але можливо, з цього буде певна користь;
- о я не надаю жодного значення подібному питанню;

що ще _____

1. Як Ви оцінюєте рівень своєї поінформованості про майбутню професію?

- о як високий, – є досвід практичної роботи в даній області;
- о як досить високий (в тому числі – і за розповідями осіб, що працюють у цій області), але без власного практичного досвіду;
- о як невисокий, отриманий лише з довідників для вступників (чи джерел масової інформації);
- о як низький, що ґрунтується на випадкових відомостях;
- о як майже відсутній;

інше _____

1. Чи намагаєтеся Ви активно розшукувати інформацію про обрану Вами професію?

- о так, постійно читаю книги, розпитую людей, стежу за будь-якою інформацією на цю тему;
- о активно – ні, але при нагоді можу про щось запитати, уточнити, взяти до уваги;
- о ні;
- о це зайве, оскільки я вже пробував працювати за обраною спеціальністю;

що ще _____

1. Чи розмовляєте Ви з батьками про те, що збираєтеся робити по закінченні школи?

- о так, часто;
- о час від часу, – при нагоді;
- о майже ні;
- о ніколи;

Свій варіант _____

1. Як ставляться родичі до Ваших планів по закінченні школи?

- о цілком схвально, і обіцяють підтримку;
- о в цілому – позитивно;
- о нейтрально: не дуже вдоволені, але й не заперечують;
- о байдуже, хоч і знають про них;
- о не схвалюють, але і не протидіють;
- о категорично проти, і пропонують свої варіанти;
- о вдома взагалі не знають про мої плани;

інше _____

1. До якого роду занять Ви, на Вашу думку, більше схильні?
 - о до педагогічної, виховної роботи;
 - о до наукової діяльності;
 - о до організаторської, адміністративної, громадської діяльності, до керівної роботи;
 - о до роботи, пов'язаної з певним видом художньої творчості (література, драматургія, образотворче мистецтво та ін.);
 - о до спокійної роботи з конкретним колом завдань, виконуваної за встановленим планом, без «несподіванок»;
 - о до створення конкретних речей власними руками;
 - о до розпорядження і рекламування товарів;
 - о до організації власної справи;
 - о точно не можу сказати, у мене немає конкретних нахилів;

Свій варіант _____

1. Який стиль роботи Вам більше імпонує?
 - о працювати як підлеглий, виконуючи конкретні завдання;
 - о працювати як підлеглий, але з завданнями, що допускають вияв власної ініціативи;
 - о працювати спільно з групою;
 - о працювати самостійно, відокремлено, щоб ніхто не втручався;
 - о очолювати роботу, бути організатором, адміністратором;
 - о бути «генератором ідей» чи «аналітиком», але не адміністратором;
 - о не знаю, не замислювався над подібним питанням;

інше _____

1. Від чого насамперед, на Вашу думку, залежить успіх людини у житті?
 - о від її характеру та здібностей;
 - о від спеціальної освіти;
 - о від зв'язків з «корисними» людьми;
 - о від везіння, щасливої долі, «фарту»;
 - о від щасливого випадку; збігу обставин
 - о не знаю;

інше _____

1. Проаналізуйте зазначені нижче цінності і пронумеруйте їх числами від 1 до 14: від найважливішої – до найменш важливої, на Вашу думку (проранжуйте)
 - о мати надійних і цікавих друзів;
 - о виховати в собі сильний характер;
 - о отримати матеріальну незалежність;
 - о досягти хорошого фізичного розвитку: бути «в хорошій формі»; о отримати цікаву професію;

о розвинути і реалізувати свої творчі можливості;

о отримати вищу освіту;

о стати інтелігентною людиною;

о жити в достатку, без побутових проблем;

о створити щасливу сім'ю;

о стати порядною, чесною людиною;

о досягти високого духовного розвитку;

о розширити свій світогляд, розвинути ерудицію;
о досягти високої посади, набути значимості в суспільстві.

1. Я думаю, що по закінченні школи ... _____